

K. D z i l l e j a

Jānis Jansons-Brauns

Sabeedriski-kritisks apcerejums

Rigā, 1927

Literatu beedribas „Domas“ izdevums

Tifentab, Kars

K. Dziļleja

V. B.

B
810.09

Jānis Jansons-Brauns

Sabeedriski-kritisks apcerejums

Rigā, 1927

Literatu beedribas „Domas“ izdevums

a **L. V. B.**
In. 179.870.

60
56

28

E. Pipiņa un J. Upmaņa speestuve, Rīgā, Marijas eelā 10.

JĀNIS JANSONS-BRAUNS

Ir pagājuši desmit gadi kopš eevērojamā jaunstrāveeka un revo-lucionara J. Jansona (O. Brauma) traģiskās nāves. Tikko bija eesaku-sees Kreevijas revolucija, viņš kopā ar citeem trimdineekeem traucās mājup no Anglijas, lai no jauna stātos dzīves jaunveidošnas darbā. En-tuziasmeta darba trauksme un traģiski zaudejumi — tāds bija viņa mūžs. Tāda pat darba trauksme noveda viņu arī nāvē. Nenogaidijis emigrantu pārbraukšanu, viņš bez Londonas emigrantu komitejas ziņas

un bez kuģniecības pārvaldes reko-mendacijām sēdās uz neleela angļu tvaikona „Zara“, kas devās pāri vā-cu minām un zem-ūdens laivām pee-sētai jūrai bez ka-rakuģu apsardzi-bas. Un notika ka-tastrofa: vācu zem-ūdens laiva no-gremdeja pārdrošo kuģi līdz ar neap-valdameem un pār-drošeeem revolucio-nareem. Līdzī daud-zeem citeem, arī J. Jansons nogrima vilnos, revoluciona-rās zemes krastu nesasneežīs. Tele-tika plašee aresti 1897 g., tad apceetinaja arī

J. Jansons Smoļenskas ceetumā 1901 g. Zandarterijas uzņēmums.

am administratīvā kārtā izsūtīja uz Smoļensku. Trimda vilkāš līdz 1903 gadam. 1905 g. revolucijas laikā J. Jansons, kopā ar Raini, J. Asaru un J. Ozolu stāveja leelās kustības atbildīgo vadonu postenī. Pēc 1905 g. viņš bija speests atstāt Latviju, lai bēgtu no nāves soda. Emi-grācijas laikā, uzturedamees Helzinkos, Briselē, Londonā u. c., strādajis nelegalajā zoc.-dem. presē, sarakstijis arī plašakus publicistiskus un zināt-niskus darbus, kā arī pārtulkojis veselu virkni zinātnisku un beletristisku grāmatu (A. Gulbja „univerzalai bibliotekai“ u. c.). Daži no viņa vērtīgo darbu manuskripteem klūmigajos apstākļos gājuši bojā („Baltijas revo-lucijas“ I d. no jauna uzrakstīta, II d. tipografijā iau pēc salikuma gājuši bojā), vai arī palikuši nepabeigti („Vēsturiskais materialisms“). Salauzts un saraustīts pa ceetumeem un emigracijā ir bijis viņa mūžs, un var tikai apbrīnot, cik daudz viņš devis strādneeku kustībai kā teo-retiķis un vadonis, pee tam sneegdams arī tik daudz rakstu, kas tagad krājas beezu sējumu rindā. To var veikt tikai cilvēks ar ārkārteejām darba spējām, un Jansons tāds ir bijis.

Ir pagājuši arī 30 gadi kopš 1897 g. maija mēneša, kad notika plašee jaunstrāveeku aresti. Arī tas apstākļis leek atceretees J. Jansonu kā veenu no spožakeem meteoreem pee „jaunās strāvas“ debesiim, kas vēl joprojām atmirdz savos darbos.

Tā šis apcerejums veltīts J. Jansona traģiskās nāves un 1897 gada atcerei.

grama par viņa nā-
vi saņemta 22 ap-
rīli 1917 gadā.

Jānis Jansons dzimis 1871 gadā Kurzemē, Rāvas pagastā. Beidzis Leepajas ģimnaziju. pēc tam studējis Maskavas univerzitatē vēsturi (1890 līdz 1894 g.) un Tērbatā teesleetas (līdz 1897 g.), bet neveenā specialitatē studijas nav beidzīs, jo revolucio-nara un publicista darbs prasīja leelus upurus no personi-gās dzīves sferas, un arī no akademi-skā darba. Kad no-

J. Jansonu un pēc Trimda vilkāš līdz 1903 gadam. 1905 g. revolucijas laikā J. Jansons, kopā ar Raini, J. Asaru un J. Ozolu stāveja leelās kustības atbildīgo vadonu postenī. Pēc 1905 g. viņš bija speests atstāt Latviju, lai bēgtu no nāves soda. Emi-grācijas laikā, uzturedamees Helzinkos, Briselē, Londonā u. c., strādajis nelegalajā zoc.-dem. presē, sarakstijis arī plašakus publicistiskus un zināt-niskus darbus, kā arī pārtulkojis veselu virkni zinātnisku un beletristisku grāmatu (A. Gulbja „univerzalai bibliotekai“ u. c.). Daži no viņa vērtīgo darbu manuskripteem klūmigajos apstākļos gājuši bojā („Baltijas revo-lucijas“ I d. no jauna uzrakstīta, II d. tipografijā iau pēc salikuma gājuši bojā), vai arī palikuši nepabeigti („Vēsturiskais materialisms“). Salauzts un saraustīts pa ceetumeem un emigracijā ir bijis viņa mūžs, un var tikai apbrīnot, cik daudz viņš devis strādneeku kustībai kā teo-retiķis un vadonis, pee tam sneegdams arī tik daudz rakstu, kas tagad krājas beezu sējumu rindā. To var veikt tikai cilvēks ar ārkārteejām darba spējām, un Jansons tāds ir bijis.

J. Jansons — „jaunstrāvneeks“.

Vēl joprojam atrodas pee mums ļaudis, kas domā un cenšas eegalvot, ka strādneeku kustība 90 gados eesākusees ne tapēc, ka pati strādneeku masa būtu sakustejusees un sākusī apzinatees savas prasības, bet tikai tapēc, ka ta esot „eenesta“ no citureenes kā inficejošs bacilis. Tā domā arī E. Blanks, sacidams, ka jaunā strāva esot bijusi „aizņemtu sociālu ideju virzeens mūsu literatūrā un sabeedribā“, un ka tapēc „nevarot būt runa par jaunās strāvas izcelšanos kā par latvju tautas sociālās diferenciacijas un šķiru pretešķību rezultātu: „Jaunā strāva sākās nevis no pilsoņu un strādneeku šķelšanās, bet ar jaunās pilsonības grupas nostāšanās pret veco pilsonību. „Deenas Lapa“ bija svarīgākais eerocis šo divu pilsoņu slāņu jeb kliku veikalneeciskā cīņā. Ne strādneeki sacēlās pret pilsonību, bet paši pilsoņi kūdīja, organizēja un deva līdzekļus sociālistu inteliģencei, lai ta, kopā ar strādneekem, cīnītos pret latvju pilsonību un tautas nacionālo veenību“. Un tapēc, ka jaunā strāva esot bijusi tāda pilsonības savstarpeja apkarošanās, viņa — „ar savu politisko, nacionāli ideoloģisko un kulturelo mazvērtību peelīdzināma tikai 19. gadu simteņa zemneeku dumpjeem un bada laiku pareizticības un izceļošanas kustībām, t. i. visām tām nacionāli-neapziņīgām kustībām, kas raksturo latvju sadzīvi pirms tautiskās atmodas“.¹

Jasaka gan, ka par E. Blanku bijusi jau gudraka Vidzemes guberņas žandarmerijas pārvalde, kas savā ziņojumā par socialdemokratisko propagandu prot novērtēt, ka „Deenas Lapa“ jau līdz 1893. g. beigām cīnījusees „par nabadzīgako šķiru interesēm“, bet no 1893. g. sākot, Jānis Pleekšans tur esot eeenesis arī socialdemokratisku tendenci.²

Tiktāl arī taisnība, ka 90 gadu inteliģence nāca palīgā cīnītes „par nabadzīgako šķiru interesēm“, bet nabadzīgako ļaužu šķira ar savām interesēm, kas ir citadas, nekā var būt pilsonībai, pastāvejusī jau no mūžības... Bet lai runā vecais Leepajās strādneeks J. Dreega, kas bijis pašu pirmo apziņīgo strādneeku pulciņu dalībneeks:

„Leepajā propagandai bija izdevīga zeme. Tikai, par nožēlošanu, strādneeku tumšo un grūto stāvokli vispirms izleetoja visadi spredīkotāji, solidami labaku dzīvi aiz zvaigznēm. Bijām 10 cilv., kas jau 1890 gadā sākām pīrkt katrs pa grāmatai un savā starpā mainīt. No deeva tikām vaļā ar Heines, Darvina, Hekeļa un citu palīdzību. 1891 un 1892 gados debates gāja visur mutiski, un tikai nedaudzi, kas drusku vāciski prata, apmainīja savā starpā labākās grāmatas. Vēlaku parādījās arī Ed. Veidenbauma dzejas manuskriptā, tās tika desmīteem eksemplāros pārrakstītas un laistas apkārt: tikdaudz lasītas, deklametas un dzeedatas, ka es gandrīz visas pat tagad no galvas atminos. Par ekonomiskeem jautajumeem brošuras latveešu valodā eeradās vēlaku, tapēc ka pulciņos peevāka tikai tādus beedrus, kas ar bībeli bija skaidrībā. Lai nedarītu policiju uzmanīgu un neradītu eenaidneekus starp mazaļeem uzņēmeļeem, tad par veeteļeem darba ļaunumeem, izņemot ostmalī, tika maz runāts.“³

Tā tad, latveešu strādneeki leelakajās rūpneecības un tirdzneecības pilsētās (Leepajā, Rīgā) paši jau modās, un „jaunstrāvneeku“ inteliģenti, ar strādneeku kustības teoriju un marksisma atziņām eepazīnušees, bija pirmeees palīgi šīni atmodā. Nelegalajos pulciņos (Leepajā) un legalajās beedribās (Rīgā) studenti un skolneeki nāca un sneedza strādneekem to, ko paši bija mācījušees saprast un atzīt no marksisma

teoretiskās literatūras. Un tapēc pareizo stāvokli raksturo J. Jansons savās atmiņās šādeem vārdeem:

„Tee bija vispirms studentu pulciņi (Terbatā, Maskavā, Peterburgā), kas, paši eepazīnušees ar marksisma teoriju, sāka savas eegūtās atziņas sludināt ārpus savu diskusiju vakareem, līdz tādi tās ari nokļuva līdz strādneeku apriņdām.“ Un tālak Jansons uzsver, ka „marksisms nav pee mums radees kā veenas vaj otras personas darinajums, vaj kā nō āreenes aizņemta gatavu ideju šablona, — nē, ta bija kolektiva doma, pee kuras veenā un tai pašā laikā nonāca pa dažādeem celeem toreizejā demokrātiskā jaunatne. Marksistiskais sākums pee mums ir vislabākā ilustrācija marksisma tezei, ka zināmi saimneeciski - sabee-driski apstākļi rada sev peemērotu ideoloģiju“.⁴

Pastāv zinams strīdus par to, kas ir devis pirmo impulsu, lai strādneeku instinktīvās teeksmes uz organizeēšanos kļūtu par apzīnātu un vadītu kustību. Daži domā, ka „jaunās strāvas“, šī kustības pirmveida, sākums esot J. Jansona preekšlasījums Jelgavā, 1893 g., citi atkal izšķirošu nozīmi peešķir J. Raiņa ceļojumam uz ārzemēm tanī pat vasarā un viņa līdzatvestai socialdemokrātiskai literatūrai. P. Stučka savās atmiņās par „jauno strāvu“ jau peeeet mazleet ar humoru, bet viņš laikām ari stāvokli raksturo vispareizāk: „Kā zināms, ap greeku dzejneeka Homera dzimtenes vārdu strīdeejās septiņas greeku pilsētas. Ari pee mums ir daudz runats par to, kas pirmais sacijis „A“. Pēc manām domām tas nekrit svarā un ir grūti izšķirams. Fakts ir tas, ka tanī pat laikā, kad kreevu legalajā literatūrā parādijās legalā marksisma strāva, ta pārplūda ari pee mums un gandrīz veenā un tai pašā laikā parādijās Tērbatas un Maskavas studentu un Leepajas strādneeku pulciņus, J. Jansona preekšlasījumā Jelgavas Latveešu Beeeēdrībā un patlaban no ārzemēm atceļojušā J. Pleekšana vadītā „Deenas Lapā“.⁵

Bet no svāra ari tas, ka šinīs apstākļos, uz šī fona parādijās jaunais Maskavas students J. Jansons ar dedzīgu temperamentu un veiklu publicista spalvu un atstāja milzīgu eespaidu neveen strādneeku pulciņos, bet ari plašākā sabeeēdrībā. Jo viņš bija kompetents kā strādneeku ekonomiskās un politiskās ciņas leetās, tā ari literatūras jautajumos, kas vareja interesēt ir strādneeku pulciņus, ir plašākas masas. Un ciktālu šee jautājumi krustojās ar „tautiskuma“ idejisko tukšumu un literārisko salkanību un banalitāti, tiktālu tas nozimeja, ka eesākās pateesi plaša ciņa garīgā dzīvē. „Deviņdesmitos gados valdošā ideoloģija — tautiskums — vairs nepavisam nesaskaņēja ar notikušām saimneeciskisabeeēdriskām dzīves pārvērtībām. Kapitalisms bija jau plaši saārdijis Baltijas feodali-patriarhālisko kaktu, bija sacēlis pilsētās fabriku skursteņus un kopojis rūpneecības uzņēmumos deezgan plašas strādneeku masas, bija bez tam eelauzees ari lauku sētās un licis tām just savu smago varu. Agrako veengabala tautas kopību kapitalisms bija sašķēlis naidīgās šķirās un padziļinājis un paasinājis šo šķiru starpības, kuras nevarēja vairs aizsegt nekādi reakcionārā tautiskuma kankarī. Visa tautisko „pīlaru“ urrašana un „augstu laimju“ saukšana, „bāleliņu“ un „kumeliņu“ cildinašana, tautisko brunču vākšana u. t. t. nekādi vairs nesadereja ar plaško tautas slāņu speedīgām prasībām. Pilsētu un lauku strādneeku masas jau tā stāveja nomalūs no tautiskās pilsonības meelastu galdeem, nevarēja vairs sēdet tur ari latveešu saimneeki-mazgruntneeki, jo tos speeda grūtee laikā“ (augstā zemes rente un kritušās labības cenas), un tomēr — tautiskā urrašanā palika arveenu ska-

laka! Rūpju nemeers bija aizņēmis lauku un pilsētu demokrātiskās aprindas, tur mekleja un taujaja pēc kādas izejas no spaidīgā sastrēguma, un viss tas speeda demokrātisko jaunatni atgriezti muguru tautiskeem dižvīriem, uzklausiēes uz zemako slāņu likstām un nopeetni nodarboētes ar tā saukteem „zocialeem jautajumeem“. Tā J. Jansons pats raksturo „jaunās strāvas“ būtību savās atmiņās „Pirmee soli“, un ir visai zīmīgi, ka arī kreeviskās žandarmerijas eērdņi ir pratuši novērtēt šo „jaunās strāvas“ opozicionelo garu preti latveešu vecpilsonības tautiskumam: „... šee paši realisma paudeji literatūrā un ta politiskās nozīmes skaidrotaji tautas masās bija pretineeki latveešu inteliģences agrakām tradicijām, kas dibinajās uz šauri-nacionalām latviskām tendencēm,“ pee kam šee vecpilsoņi nosauca sev naidīgo virzeenu par „jauno strāvu“.⁷

Savās „Domās par jaunlaiku literaturu“ (1892 g. raksts „Deenas Lapas“ populari-zin. rakstu krājumā no preekšlasījums Jelgavā, 1893 g.) J. Jansons veikleem un asprātigeem publicista spalvas vilceēneem sazumeja tautiskā romantisma dzejas atributus, parakstīja zem strīpas — nulli un prasīja pēc realistiskas, sabeedriski vērtīgas literatūras, izsaukdamees Heines vārdeem, kas likti par motto viņa 1893 g. preekšlasījumam:

„Ein neues Lied, ein besseres Lied,
O Freunde, will ich euch dichten.“

Bet lai šī jaunā dzeja rastos, tad jānotīra no ceļa visi veēce sārņi, un to J. Jansons dara ar leclu aizrautību. Sakarā ar polemiku ap Aspaziju, viņš 1894 gadā, rakstā „Mūsu vecai paandzei“, patetiski deklarē „jaunstrāvineeku“ darba programmu, kurā gan dabīgi pagaidam ārdošais elements ir pārsvarā pār radošo: „Un kas atteeas uz mums, jāuno paudzi, tad varu jums ziņot, ka mēs ar visliģsmako preeku nolūkojamees jūsu iznikšanas procesā, jo nebūs taču vēl jāmin, ka mēs jūs nicinam no sirds dibēna, izgaišinoit tautā no jums tik tiši peekoptos aizspreedumus un aprādēt tai, cik necēģi un pat kaitīgi visi no jums uzspesteēe pozitīveē centeeni. Jautri un nebaidīgi mēs ārdīsim un postīsim nost visu, kas aptumšo laužu prātus un kavē viņu attīstību, tikai nesakeēt, ka veēgli ir sagāzt vecās paleekas, izravēt eesakņojušās nezāles, jo rokas pee tām strādājot asiņo, un no saaugušām nezālēm zel un dīgst arveenu jaunās atvases! Un ja tik veēn mēs darīsim, ka iznicinatum jūsu „darbu“, ir tad mēs būtum daudz, daudz jau pastrādājuši: mēs būtum zemi īrdenu pataisījuši nākotnes sējai, mēs būtum aizsprostojuši maldīgos ceļus, pa kureem staigajot, tauta varetu noklūt staignā muklajā, bet man leekās, ka mēs arī tai aprādām teku, pa kuru tai jāeēt! Mēs nemam atkal rokā eeročuus, mēs greežamees pee zemākās tautas un mākam to patstāvīgi domāt, attīstām viņas šķiras apziņu, mēs pasneēdzam tai dabaszinātņu rezultatus, lai ta saprastu sevi un savu ārejo apkārtni, dabisko ceļšanos un attīstīšanos, mēs sludinam tai tautsaimneecisko likumu gaitu, lai ta zinātu, kurp mēs virzamees un kāda nākotne mūs gaida...“⁸

Tāda ir Jāņa Jansona pašportreja uz „jaunās strāvas“ fona: tautiskuma grāvejs un jaunās kultūras propagandists galvu pacēlušai strādineeku šķirai.

Skopi ir J. Jansona laikmeta beedri savās atmiņās. Tee nav zīmejuši raksturīgas ainas no viņa entuziasmeteem brīžeem tribīnē, leelākās sapulcēs vai mazakos pulcīnos. Tapēc raksturojuma dēļ peēvedīsim

kaut sīkās Aspazijas atmiņu rindiņās. Pēc preekšlasījuma Jelgavā 1893 gadā viņa to redzējusi pee savas māsiņas: „Tur Jansons, ne no veena nesaprasts, patētiski runāja par jauno strāvu, jauneem idealeem. Es redzeju viņā gara radneeku, bet izlikos ļoti naiva un runāju visadas mulķības, rādīju viņam ne savus sacerejumus, bet — rokdarbu ar izšūtu eņģeli un vārdeem „Ruhe sanft!“ Man patika viņu provocet, patika ta dedzība, ar kādu viņš grībeja atgreetz mani no ta rokdarba eņģela un „Ruhe sanft!“⁹

Bet — dedzīgā jaunstrāvneeka acīm vajadzēja dzist ceetumos un trimdā, kad „jaunā strāva“ bija kļuvusi par plašēem pavasara paleem un draudeja izeet no vecās dzīves krasteem. J. Jansons pats savās atcerēs devis noslēgumu šim laikmetam: „Bet laiki jau bija grozījušees, un debess jau bija mākoņu pilna. Meerīgā provinces idile, kur „jaunstrāvneeki netrauceti vareja savas idejas sludināt, nobeidzās tik ātri. Legalā marksistiskā propaganda teek pilnīgi nomākta. Pastāvīgās sūdzības un denunciacijas no „māmulneeku“ lēģera bija tā satracinājušas veco cenzoru, ka tās zem naža ņēma katru „Deenas Lapas“ rindiņu: veens pēc otra tika noleegti un izņemti no apgrozības vārdi: strādneeks, šķira, kapitāls, fabrika u. t. t., nelīdz vairs nekādi izgrozījumi un kara viltības, jo pat no „Valdības Vēstneša“ nēmtas ziņas (peem. par Peterburgas streikeem) teek iznīcinatas ar cenzuras tinti. Jautajumu vakari paleek visai nedroši, un dažas strādneeku beedribas teek slēgtas. 1897 gada maijā noteek pirmee plašee aresti Leepajā, kureem drīz veen seko tādi pat visā Baltijā. „Deenas Lapu“ junijā ar augstaku rikojumu aptur uz 8 mēnešēem. Šee notikumi nu pavēlk stripu apakšā visam „jaunās strāvas laikmetam“.¹⁰ Ar to pavilkta stripa apakšā arī veselam cēleenam J. Jansona dzīvē, un jaunā darbā viņš atgreetžas pēc trimdas tikai 1903 gadā.

II.

Zocialdemokratu partijas nodibinašana. 1905 gads.

Novelkot robežu starp „jauno strāvu“ un zocialdemokrātiskās organizācijas nodibinašanos, P. Stučka 1903 gadu apzīmē par „jaunās strāvas“ beigu gadu, jo 7 junijā 1904 gadā, nodibinotees latveešu zocialdemokrātiskai strādneeku partijai, „marksistiskā virzeena teekšanās uz organizēšanos bija peepildījusees“.¹¹ 1903 gada beigās no trimdas ir atgreetzees arī J. Jansons, ko V. Dermanis lakoniski atzīmē savās atmiņās: „1903 g. beigās propagandistu koleģija papildinājās ar tādu pirmās šķiras teoretisku spēku kā J. Jansons, kas, pabeidzis savus trimdas gadus, bija atgreetzees Rīgā.“ Tikpat lakoniski viņš atzīmē arī J. Jansona lomu partijas pirmajā (1904 g.) kongresā: „Programas projektu bija eepreekš izstrādājuši Jansons ar Ozolu. Projektu cēla pa punkteem preekšā un aizstāveja Jansons.“¹²

Tas isj pateikts, bet mēs nojaušam to leelo un atbildīgo lomu, kas isēem vārdeem eerakstīta Latvijas strādneeku kustības un zocialdemokratijas vēsturē. Jansons strādā pee programmas projekta, Jansons viņu ceļ kongresam preekšā un aizstāv, un „programmu peenēma ar sikeem grozījumeem“. Mēs arī zinam, ka šī programma gadu desmīteem negrozītā veidā tureja kopā un vadīja Latvijas strādneekus politiskās gaitās. Ciktāl personai sabeedriskā dzīvē var būt radoša un vadoša loma, tik tāl J. Jansonam tāda ir bijusi šini atbildīgā darbā. Un ja viņš šini lomā

ticis nostādīts, tad tas nozīmē, ka viņš ir bijis spējīgs kļūt par vadoni tai strādneeku organizetai masai, pee kuras gadus desmit atpakaļ viņš bija gājis kā inteliģents-jaunstrāvneeks ar pirmee propagandas mēģinājumeem.

Nāk 1905 gads, janvara demonstracija Pēterpili un Rīgā. Pirmee upuri 13 janvarī, kad pee dzelzs tilta apšāva nepbruņotus demonstrantus. Kā uz to reaģē J. Jansons kā atbildīgs strādneeku vadonis? Tas redzams no viņa raksta „Cīņas“ 10 num.: „Janvara deenas.“ Vispirms, cīņā vajadzīgas jaunas metodes, jauna taktika: „Kā reebīgs krokodils, cara valdība atvērusi savas rījīgās žaunas, un ar kailām, tukšām rokām mēs nedrīkstam šim nezvēram vairs klāt eet. Kreevijas apziniņam proletariātam tagad jaatrod jauni cīņas līdzekļi, jaizstrādā jauna cīņas taktika, jaapbruno savi cīņas pulki. Un mums nav ko šaubitees, ka tas arī notiks, cik pūlu un upuru tas arī neprasitu.“ Šinī pat „Cīņas“ numurā eevetota sēru vēsts par 13 janvarī kritušeem beedreem, bet Jansonam nenolaižas rokas. Pee cīņām un upureem, kaut arī ne tik asiņaineem, viņš peeradis jau kopš 90-teem gadeem. Un ar kādu sajūsmu viņš toreiz meta seją izaicinājumu vecajai paaudzei, tikpat sajūsmas pilns izaicinājums skan no viņa rindām Kreevijas patvaldībai: „... vēl vairak tiks nostiprinatas socialdemokratiskās organizācijas, vēl nesalīdzinami plašakas tiks cīnīta rindas, vēl varenaka tiks Kreevijas proletariata vee-notā, beedrotā cīņa. No janvara deenām sākot revolūcijas spēki augs nebeidzamā plašumā un leelumā, kamēr patvaldības vara ar katru deenu ees mazumā. No pirmā vispāreajā uzbrukuma vēl nekrita patvaldības vaļņi, bet ilgi tee vairs turetees nevar, jo tos grauļ un ārda no visām pusēm. Revolūcija sākusees Kreevijā, un ta ees uz preekšu neapturamā uzvaras gājeenā. Tautas brīvības cīņa prasa no mums tagad visus spēkus, mūsu asinis, mūsu dzīvību. Bet droši un līgsmi mēs ejam šinī kaujā, jo ta nes uzvaru un atsvabinašanu visai vārdzinatai, kalpinatai Kreevijas tautai. Krāšņi uzaust revolūcijas rīts. Nav leelakas laimes dzīvē, nav nekās svētaks un augstaks pasaulē, kā stāt brīvības karotaiu rindās, cīnitees un, ja vajadzīgs, arī krist zem sarkanā karoga. Uzvara tomēr peeder mums!“

Pa daļai cerības arī peepildījās. Ta paša gada rudenī uz laiku cara valdības militarais pulss bija apstājees, un Latvijā, tāpat kā Pēterpili un citur, vara bija revolucionarās tautas rokās. Latvijā centralā vara un jauno lauku pašvaldību organizacija bija socialdemokratiskā partija, Jansons, kopā ar J. Ozolu un J. Asaru, bija praktiskee politisko notikumu vaditaji. Bet šis viņa darba cēleens, par nožēlošanu, līdz šim vēl nav fiksēts laikmeta beedru atmiņās. 1905 gada revolūcijas laikā Jansons ne tikai vadīja joprojam „Deenas Lapu“, bet uzstajās arī kā runatajs tautas sapulcēs. „Stipra, patikama tembra balss, tekoša, salīdzināju-meem un gleznām kupla valoda, leels reprezentatīvs stāvs — tā Jansonam no dabas bija dotas visas īpašības, kuras vajadzīgas leelam cīnī-tajam — runatajam. Jansons savā runā — aktivitātē pats peeaugoši aizrāvās no masas un rāva sev līdz uz peeaugošu aktivitāti šo klausitaiu masu. Tā Jansons 1905 gadā palika par veenu no popularakeem revolu-cijas vadoņeeem un tautas miļuleem.“¹³

Cik spējīgs un apziniņgs arī nebija Jansons savā atbildīgajā postenī, laikmets tomēr brāzās pāri cilveka spēkeem. Pa Rīgas eelām vēl to-mēr klīda karaspēka daļas kā aizejošās varas rēģi, šur-tur notika ap-

šaudišanās ar strādnieku patrulām, policija izdrija kratišanu dzīvokļos, uz ceļām, gadijās pat, ka policija konfiscēja sociāldemokrātu partijas ofi-
cīozu „Peterburgas Latveetis” (10. dec.), kad tāni pat laikā muižnee-
cība, administratīvās eestādes un Rīgas pilsētas valde veda sarunas ar
Federatīvo komiteju kā faktisku varas organu... Uz laukeem notikumi
risinājās pavisam chaotiski, trūkstot sakareem ar atsevišķeem centreem.
Redakcija, partijas sēdes, mitiņi u. t. t. — tas prasija deenas un naktis,
bez atpūtas, bez meega, bez ēšanas...

Romanists A. Gulbis, kas 1905 gadā stāvējis tuvākos sakaros ar
J. Jansonu, J. Asaru u. c. aktivajeem sociāldemokrātijas vadoneem, savā
romanā „Pēc simts gadeem” ar realu mākslineeka pateesību zīmējis
dažas visai raksturīgas ainas.

Te kāds uztraukuma pilns rīts „Deenas Lapas” redakcijā, kur Jan-
sons pavadijis arī nakti darbā. Pa logu redz aizeetam pa eelu kādu
pusrotu brunotu zaldatu.

„Jansons nekustējās no savas veetas. Viņa leelās acis atkal dru-
džaini uzleesmoja. Tās nebija bailes, ko tās izteica. Tanīs neatspogu-
lējās izmisuma nojauta. Tā bija viņa izmociņā dvēsele, kura līdz šim
nekur nerada meeru, un tikai tagad, pēdējās nedelās, kur revolūcija
acimredzot nostiprinājās, bija pārpilna gavilejošas sajūsmas, kas atkal
pārveidojās jaunā naidā un spēkā.

Viņš ticeja revolūcijai, ka ta sagraus tautu liktenus un atpestīs šis
tautas. Lai maziticege dzird un apspedeji nodreb! Veenīgi viņš ne-
bija vēl drošs, vaj taisni šī revolūcija būs viņa sapņu peepildījums, vaj
ta būs atpestitaja. Bet viņš negrībeja peelaist šo šaubu un svētās dus-
mās apspēda tās, sažņaudza savās smadzenēs. Tādos brīžos viņā uz-
leesmoja spēku pārpilnība, savijās dusmas ar aizrautību, nāids ar lab-
sirdību — viss veenā kamolā, un šo kamolu viņš vēleļās sadedzināt re-
volūcijas leesmu jūrā un pats sevi līdzī upuret. Tā arī šoreiz — dzirde-
dams karaspēku pa eelu solojam, viņš paķēra cepuri un ātri aizsteidzās:
viņam bija kas darams.

Sasneedzis Suvorova un Elizabetes eelas stūri, viņš atcerejās savu
ģimeni. Jau trešo nakti viņš neguleja mājās un abas pēdējās deenas
nebija redzejis savus milulus — bērņus. Viņš sajuta izsalkumu, jo nebija
kopš vakardeenas ēdis. Viņš arī nebija mainījis virsvelu, dzivodams visu
šo laiku veenā uztraukumā. Un viņš nogreezās pa Elizabetes eelu uz
savu dzīvokli.

... no blakus istabas iznāca viņa abi bērņi, tikko peecēlušees, vee-
nos krekliņos. Viņi steidzās pee viņa un uzrāpās tam klēpī. Viņi pee-
glaudās pee ta bālās sejas un raisija valā ta krampjainās rokas, kuras
it kā ķēdes bija savijušās viņam pār galvu... Jansons pavērsās bēr-
nos, un viņa acis kļuva mitras. Revolūcijas vadonis, kura karogā bija
rakstīti divi vārdi: uzvara vaj nāve! kļuva šini mirklī pats par
bērnu — — —¹⁴

Veens no traģiskakeem un arī zīmīgakeem momenteem 1905. g. re-
volūcijā bija Leelvārdes-Rembates kauja, muižneeku ap-
cēetinašana (skaitā apm. 20, līdz ar čerkeseem un draguņeem) un noti-
kumi Leelvārdē, Skrīveros, Koknesē. „Peterburgas Lat-
veeša” 3 n-rā kāds aculecineeks visu šo svarīgo notikumu gaitu ap-
rakstījis pārak īsi: „26 novembrī gāja ziņa no mājas uz māju, ka ja-
dodas uz Skrīvereem atsvabināt 2 tautas delegatus, kurus muižneeki are-
stejuši un mocot. Katrs, kam bija kāds eeročis, devās 27 novembrī

uz Skrīvereem, bet daži palika Leelvārdes Ūbeļu krogā. Tā kā pēdējiem trūka skaidru ziņu, tad tee sūtīja pajūgu ar 3 vīreem uz Skrīvereem; bet šeeem, verstis 4 nobraukušeeem, jāja pretīm ziņnesīs un teica, lai dodotees atpakaļ un apceetinotees pee Leelvārdes, sagaidīt „kungus“, kas no Skrīvereem izlauzušees un grib tikt uz Rīgu. Tautas mīlīchi noceetinājās Ūbeļu krogā un gaidīja draguņus. Kad šee uz kādu versti bija peejājuši, tee nogreerzās no leelcela uz dzelzscela pusi un nokāpa no zirgeem. Atstājuši apm. $\frac{1}{2}$ pee zirgeem, pāreije sāka eelenkt Ūbeļu krogu un apšaudit. Tee tika saņemti ar Mauzera flintēm: daži draguņi un viņu oficeers Šterns tika eevainots; citi raudzīja izbēgt, aulekšodami gar kroga preekšu. Te tos saņēma ar eellišku uguņi. Krita 1 draguns, daudzi tika eevainoti. Aizaulekšojūši līdz Rembatei, draguņi tika saņemti ar jaunām zalvēm. Tee likās atpakaļ un, saveenojušees ar citeem, laidās bēgt pa mežeem un kalneem, atstādami savus kungus maza pulciņa draguņu apsardzībā. Mūsu parlamenteeris peeprasīja, lai tee padodas. Kāds peesolīja mums 1000 rubļu, lai tos droši nogādādot līdz Rīgai. Tas tika atraidīts. Tee tika atrunoti. Pēc dažām minūtēm eeradās kokneseeši un skrīvereeši, kureem tika atdoti vaņģineeki. Vēl tagad lasās paklidušu draguņu bari, mežā teek atrasti draguņu zirgi. Saķerti 23 draguņu zirgi, konfiscetas starp daudzām mauzerēm arī 2 d u m d u m f l i n t e s. Vēlāk eeradās Latv. Zociāldem. Strādneeku Partijas delegats un barons Rozens. Uz tautas sapulces lēmumu vaņģineeki tika atsvabināti.“

Šis partijas delegats bija J. J a n s o n s, un viņa loma šinī īsi atstāstītā notikumū gaitā ir ārkārtīgi svarīga; par to vēlāk daudz runats, bet, par nožēlošanu, ne toreizejos zociāldemokratiskos organos („Deenas Lapā“ un „Peterburgas Latveeti“), ne arī laikmeta beedru atmiņās ta nav tuvāk apgaismota. Proti: J. J a n s o n s bija muižneeku atsvabinātājs, un to viņam vēlāk dažreiz pārmeta kā glēvulību un lētticību.

Vispirms te no svara konstatet, ka šāds muižneeku atsvabinašanas solis nebūt nav no Jansona personas atkarīgs akts. Zociāldemokrātu partijas oficiozā — „Peterburgas Latveeti“ (Nr. 3) atrodam „parauga nosacījumus, kādi uzstādami muižneekeem un karaspēkam, kas padodas“, un tanīs lasam:

- „1) Muižneeki un karaspēks atdod visus eeročus;
- 2) muižneeki solas gādat, ka kara stāvoklis būtu atcelts;
- 3) muižneeki atlaiž visus sagūstītos revolucionarus;
- 4) muižneeki atzīst jaunās zemneeku un pilsētu pašvaldības eestādes;
- 5) muižneeki apsolas neturet muižās neveena zaldata, kazaka, draguņa vaj čerkesa;
- 6) muižneeki apsolas nestātees policijas deenestos, kā, piem., par goda aprīnka preekšneekeem.

Kamēr nav paziņots Centralkomitejai un tās delegātu klātbūtnē padošanās leeta nav izspreesta, sagūstītee turami joprofām arestā un kopjami un uzturami kārtīgi uz sabeedribas rēķina.“

Tad nu tālak no svara zināt, kādos apstākļos un zem kādeem noteikumeem J. Jansons atsvabinājis kapitulejošos muižneekus. Plašakus memuarus par šīm deenām uzrakstījusī veena no apceetinātām muižneecēm, „Frau von Scheinvogel“ („Baltische Tageszeitung“, 1906. Nr. 48—51), kur notikumū, protams, apgaismoti viņas subjektivā garā.

bet apraksts apgaismo dažus svarīgākus momentus, arī J. Jansona lomu, kas nekur citur nav attēlota. Kad pēc Leelvārdes kaujas apcecinātee muižneeki bija aizvesti uz Koknesi un eslodzīti pili, tee bija nolēmuši sūtīt ziņu uz Rīgu brunneecībai. Uzrakstīta vēstule, kurā lūgts gādāt par aresteto atsvabinašanu, tikai ne ar militāru spēku palīdzību. Šo vēstuli uz Rīgu novedis Kokneses revolucionārs, skolotājs Brazovskis (vēlākais nodevejs). Barons Rozens kā brunneecības pilnvarneeks bija greezees pēe sociāldemokrātu partijas, kura tad baronam Rozenam sūtīja līdzī savu pilnvarneeku J. Jansonu (un adv. Buševicu) nokārtot uz veetas muižneeku kapitulāciju. Kamēr šee delegāti eerādās no Rīgas Leelvārdē (2 decembrī, plksf. 5-os no rīta), muižneeki bija atsūtīti šurp no Kokneses, bet pēe Pērses tilta bija tikuši nošauti divi „šneidīgi policisti“ (pēc „Die Lettische Revolution“ autora apzīmejuma) — aprīnka preekšneeka palīgs v. Petersens un aprīnka preekšneeka palīga kanclejas eerēdnis Maksimovičs — līdz ar trim čerkeseem. Min. dižciltīgā vaņģineece tuvāk apraksta Jansona un barona Rozena eerašanos Leelvārdē:

„Visi kungi vēlejas, tikko tee saņems savas pakas un dabūs eķipažu, nekavejoši dotees tālak uz Rīgu. Bet tā kā barons Rozens kā brunneecības sūtnis bija uzņēmees visu vadību, tad vajadzēja paklausīt viņa lēmumam uzkavetees te vēl dažas stundas, lai viņš un Jansons runātu ar tautu. Tad, kā pēdejaais apleecināja, visus aizvedis uz Rīgu ar vilceenu. Pēc tam viņi abi greezās ar runām pēe tautas. Par nožēlošanu, barons R. neatlāva citeem kungeem noklausitees uzrunu, bet tas ir droši zināms, ka barons R., zeedodāms 500 rubļus Leelvārdes kaujā kritušo pakalpalicejeem par labu, bija eekarojis visu zemneeku sirdis. Vēlu vakarā visa sabeedriba vareja beidzot sēstees vilceenā, un ap pusnakti ta nonāca Rīgā.“¹⁵

Kāds cits apraksts vēl papildina: „Gūstekņu vēstuli brunneecībai no Kokneses atveda skolotājs Brazovskis uz Rīgu un nodeva sociāldemokrātu partijas centrālkomitejai, kura to nodeva tālak pēe adreses. Aprīnka deputāts barons Rozens pēe tam eesāka sarunas ar centrālkomiteju. Viņš ziņoja, ka pašlaik sanākušais muižneecības konvents greezisees pēe grafa Vites ar jauneem preekšlikumeem, lai tūdal atceltu kara stāvokli; viņš paskaidroja tālak, ka konvents ir ar meeru atsaukt karaspēkus no visas zemes. Pārējās programmas prasības, kuras centrālkomiteja bija uzstādījusi, bija vaj nu atmetas, vaj arī atstātas turpmākai izšķiršanai. Beidzot veenojās, ka barons Rozens kopā ar diveem centrālkomitejas sūtiteem pārstāvēem (advokātu Buševicu un redaktoru Jansonu) dosees tūdal uz Leelvārdi.

Nākošā rītā Leelvārdes pagasta mājā notika tautas sapulce, kura, pēe garakas redaktora Jansona runas, nolēma pilnīgi atsvabinat vaņģineekus līdz ar visu viņu mantu. Pēc mītiņa daļa sapulceto salasījās Leelvārdes pils preekšā, kur barons Rozens vēl reizi paziņoja muižneecības konventa lēmumus, pēe tam apsoliija personīgi no sevis 500 rubļus un izteica cerību, ka veenots darbs vedis atkal uz labaku nākotni. Pēc viņa arī redaktors Jansons greezās ar uzrunu pēe tautas, aizrādīdāms, ka tai vairs nav jatuvojas pilij kailām galvām, bet ka ta tagad ar leelgruntneekem var runāt kā vīrs ar vīru. Viņš nobeidza runu, uzsaukdāms laimi „brīvajai tautai“.¹⁶

Tā tad, Jansonam dažkārt pārmestais fakts nostādas gluži citādā

gaismā, nekā to parasti mēdz eedomatees. Pirmkārt, partijas instancēm ir jau eepreekš sagatavoti „parauga nosacijumi“ kapitulejošiem muižneekem; otrkārt, sarunas eevada muižneeku uzdevumā barons Rozens un apsola pilnīgu izlīgšanu ar revolucionarās tautas vadību; treškārt, izrādas, ka barons Rozens ir īsts Jūdass, tikai viņš gan pats neprasa, bet peesola no savas puses asins naudu; ceturtkārt, par muižneeku atsvabinašanu beidzot lemj tautas sapulce, un, tā tad, ne Jansons veen darams personīgi atbildīgs par šo faktu. Bet ja Jansons ir naivi tieejis Jūdassam Rozena personā un varbūt atstāja eespaudu uz tautas sapulces gribu savanģoteem muižneekem par labu, vaj tad viņam veenam nākas nest atbildību vēstures preekšā? Vaj atbildība par šo lētīcību nav iauz-nemas arī teem, kas viņu sūtīja baronam Rozenam līdzī?

Un ja arī vēsture šo J. Jansona soli novērtetu negatīvi, tad tomēr tas gadijums savij ar revolucionara galvu dīvainu humanisma oreolu. Un pēc tam, kad soda ekspedīcijas, muižneeku vadītas un instruetas, šāva, kāra un dedzināja pa visu latveešu zemi, dedzīgais revolucionars pēc zaudetām iluzijām ar visdziļako naidu vareja rakstīt savu „Baltijas revolūciju“, kurā muižneecības asiņainai neģēlībai vaia-dzeja attēlotees visistakā veidā, kamēr citreizejee izlīdzeei Jansona humanisma ticības aparoto Latvijas revolūciju saucaja nekitreem vār-deem par „Spottgeburt von Dreck und Feuer“.¹⁷

III. Emigrācija. J. Jansona „nodevības“ leeta.

J. Jansonam palaimejās laikā atstat Latviju un izglābt savu dzīvību, ko tam muižneeki gan nebūtu taupījuši. Eesākās tipiskais emigranta liktenis. Vispirms viņš nokļūst Somijā. Vēlak ilgaku laiku (līdz pasau-les karam) nodzīvo Beļģijā, bet pēdejaiss mūža cēleens norit Anglijā. Visi šee emigrācijas gadi ir pilditi ar partijas darbu (no 1910 gada viņš rediģē „Ciņu“) vaj deenišķas maizes pelnišanu, nepārtraukti rakstot un tulkojot, brižām pat sēstotees aiz kantora pultes.

Emigrācijas laiks bija arī latveešu revolucionareem teoretisko atziņu noskaidrošanas laiks, un šīni ziņā J. Jansons emigrācijas beedru vidū un partijas kongresos bija eevērojama autoritate. F. Ceelens viņu zīmīgi raksturo kā zocialistu, demokratu un latveeti.

Kā zocialistam viņam rūpejusi partijas veselīga virzeena izkopšana un škelšanas tendenču novēršana: „Pēc latveešu zocialdemo-kratiskās strādneeku partijas eestāšanās Kreevijas zocialdemokratiskā partijā drīzi veen Latvijas zocialdemokratiijā eeveesās sadalīšanās un nogrupešanās divos virzeenos. Jansons, kaut gan līdz 1912 g. arveenu tuvāk stāveja leelineeciskajam virzeenam, bet ne visos jautajumos un ne arveenu. Viņš nekad necentās kopet, akli peesavināt kreevu leeli-neeku vadonu mācības. Teit jaatzīmē arī tas, ka Jansons jau 1906 gadā bija pret latveešu zocialdemokratiskās strādneeku partijas sakušanu ar Kreevijas partiju, pastāveja uz plašu, tālu ejošu Latvijas zocialdemo-kratijas autonomiju un izvīzīja domu, ka ar kreevu beedru organizāciju latveešu partijai vajadzētu tikai federetees, bet nekādā ziņā pilnīgi sa-plūst. Uzvareja tomēr centralistiskais virzeens. Bet tagad vēstures gaita dod Jansonam taisnību.“¹⁸

Dažreiz šādā virzeenu veenošanas teeksmē var eeraudzīt arī kon-zekvences trūkumu, un F. Ceelens to arī nenoleedz: „Viņa dabā bija aizrautees, sajūsminatees. Un tā dažadas zituācijas un momenti viņu ir

novirzījuši uz veenu pusi un atkal samērā ātri uz otru pusi. Šāda nekonzekvence nav gan vispārīgi atzīstama par diezciņ slavenu. Bet dzīve ir tik sarežģīta un tik daudzpusīga, ka dažreiz daudz leetišķāka ir taktikas grozīšana, skatoties pēc apstākļiem, un nevis fanatiska sastingšana gatavās taktikas formulās.¹⁹ Vismaz Jansonam šo uzskatu elastību peedod un mēģina tanī meklēt zintezejošus principus.

Raksturodams Jansonu kā demokratu, Ceelens uzsver, ka viņš „izceļ demokrātijas un republikas lozungu svarīgumu un asi apkāro anarkistus (peem. Jānkavu), kas šos institutus atzīst par strādneeku šķirai nevajadzīgem buržujskeem cestādijumeem. No otras

Pēdejaīs J. Jansona uzņēmums ģimenes vidū Londonā, aprīlī 1917 g.

pusēs, Jansons, tikpat asi kā anarkīsteem, uzbrūk latveešu pilsonībai. Nesaudzīgi kritizedams tās nevarību, glēvumu, līdelību un peemērošanas, viņš ar savu greezīgo zarkasmu negrib nebūt to eedzīt reakcijas lēģerī, bet taisnī izraut no ta ārā, mācīt to nostātees kaut jēl uz godīga, noteikta liberalisma un radikalisma veedokļa politiskā cīņā pret Baltijas muižneecību un carismu.²⁰ Savus demokrāta uzskatus viņš vispilnīgāk izteicīs grāmātā „Baltijas revolucija“, no kuras pirmā daļā (pēc atjaunota manuskripta) iznāca Briselē 1912 gadā. Šo grāmātu viņš noslēdz vārdeem: „Un kaut arī simteem kapu un upuru mums apkārt, tad tomēr toreiz (t. i. 1905 gadā) sasneegtā tautas uzvara nav vairs izdzēšama un iznīcināma.“ Tas nozīmē, ka toreiz demokrātiskai dzīvei pamati jau tikuši likti, un reiz būs eespēja celt uz teem tālak jaunās dzīves ēku.

Kā latveetis Jansons internacionalismu nav nekad sapratis kā anacionalismu. Viņš nekad nav izrādījis veenaldzību pret latvešu kulturas dzīves parādībām, bet jau sākot ar saveem pirmajem rakstiem („Domas par jaunlaiku literatūru“, „Tautiskee centeeni un saimneeciskā nokārtošanās“ u. c.) čakli pēta latvju literatūras pagātņi un meklē ceļus tās turpmakai attīstībai uz leelaku pilnību. Bet arī Latvijas politiskais, saimneeciskais un kulturelais liktenis par sevi viņa domu nodarbinājis tāpat kā Raini. Un līdz ar Raini viņš dēvejams par apzinīgu autonomistu vēl tanis laikos, kad partijas plašākās aprindas Latvijas politiskai autonomijai peegreezā loti maz vēribas. „Jansons uzstājas par plašu, tāli ejošu politisku Latvijas autonomiju, stāveja par Latvijas saeima radišanu, kam peekristu ne tikai administratīvas funkcijas, bet arī likumdošanas teesības. Viņš bija dzīvojis ilgaku laiku Somijā un autonomijas jautajumā pa daļai atrodas zem somu eespaideem. Jansons kritizeja reiz „Čiņa“ mazineecisko centralkomiteju par to, ka ta Latvijas autonomijas lozungu bija peemirsusi. Ari 1914 g. Latvijas zocialdemokratiskā kongresā Jansons uzstājas par plašu Latvijas politisku autonomiju.“²¹ Pasaules kara un revolucijas laikmetā tautu pašnolemšanās un autonomās politiskās nokārtošanās ideja uzleesmoja jo gaiši un realizejās neveen jaunajās demokratiskajās valstīs, bet arī SSSR'ā kā autonomu nacionalu republiku federacijā. Tikai Jansonam nebija lemts peedzīvot to laiku, kad arī viņa autonomijas idejas pretineeki atzina to, ko agrak bija noleeguši itin kā pretruņu internacionalai strādneeku kustībai.

Emigrācijas laiks bija arī garīgas reakcijas un idejisku atplūdu laiks. Latvešu kultūras un mākslas dzīvē eesākās tā sauktā „dekadence“, pret kuru arī J. Jansons nekavejās eņemt stāvokli un laiž klajā savus „Faunus vaj klaunus“ (1908). Sabeedriskai domai preti nostādīja individualismu, ar kuru „dekadenti“ centās „arī kaut kā attaisnot savu atkrišanu no proletariata leelās čiņas idealeem“. J. Jansons par teem saka: „Ja no mums aizeet kāds ducis dekadentisku dzeineeku pee mūsu pretineekeem, to nu teešām neveens par zaudejumu neuzskatis, bet leeta ir ta, ka šis dekadentisms speežas eekšā arī mūsu sabeedriskā dzīvē. Mūsu dekadenti trauc ar steigu izmantot kontrrevolucijas radito gara stāvokli masās, kur pēc tik bree-smigeem upureem, pēc tik daudz dragatām iluzijām var dažreiz uzņēmtees arī pagurums, un tee tagad peeleeek visas pūles, lai tikai vēl vairak vājinātu sabeedrisko enerģiju un eedvestu panikumu un slābanības sajūtas. Kā peepe mitros ēku stūros, tā tagad dekadentisms eeperinajees mūsu sastrēgušā dzīvē un draud pārvilkēt to ar gļotainu pelejumu kārtu.“²²

Tapēc pret šādeem pretineekeem Jansonam bija neveen jauzsāk nopeetna čiņa, bet jāstāda arī pretī teoretiski pamatotas vēsturiskā materialisma atziņas. Tā J. Jansons kēras pee sava „vēsturiskā materialisma“ sarakstīšanas, no kura I. daļa iznāca 1910 gadā, bet otrā daļa (par estetikas jautajumeem) palika neabeigta, un no tās publicēta tikai veena nodala „Par estetikas sajūtas elementeem“ (žurn. „Izglītība“, 1910). Adresedams savu teoretisko darbu uzskatu pretineekeem, viņš grāmatas preekšvārdā saka: „... tee turpina un turpinās dekadentu pamesto darbu, tee pūlas satricinat vispārejās čiņas palāvību un samulsinat vismaz dažus, kas vēl nav savus uzskatus noskaidrojuši un nodibīnājuši, tee grib tagadejos iuku laikos vilkt savu lomu un līdz ar to teeši vaj neteeši sekmet mūsu reakcionarās pilsoni-

bas propagandu. Te nepeceesāmi vajadzīgs stādīt preti mūsu pasaules uzskatu, ar faktem un loģiskeem argumenteem izjaukt visu šo frazu gubu un skaidri un nepārprotami atkal no jauna izlīkt principus, uz kureem mēs savā cīņā stāvam. Mūsu teoretiskeem eeročeem jābūt veenmēr spodreem un aseem.“²³

Šim darbam, tāpat kā „Fauneem vaj klauneem?“ ir stipri polemiska nokrāsa. Bet tas nozīmē, ka tas nāca istā laikā, pilns ista Jansona temperamenta. Un tādām darbam sabeedribā ir leelaka nozīme, nekā indiferentam, akademiski atturīgam traktatam. Nezdams sevi veenmēr cīņas aizrautību, Jansons arī nemaz citādi nebūtu varejis rakstīt.

Cīņa par idejisku skaidrību bija eedegusees. Jansons darīja leelu eespaidu ar saveem darbeem un sekmeja idejisku noskaidrošanos. Te pretineeku lēģerī radās doma, kā diskreditēt Jansona moralisko autoritāti: vajadzēja uzslidīt stāstu par Jansona „nodevību“ 1897 g. arestu laikā. Šo lomu uzņēmās J. Jankavs, nākdams klajā ar apgalvojumu, ka „1897 gadā Jansona kliķe, ceredama glābt savu ādu, nodod pirmā laikmeta darbineekus; bet vīlas savās cerībās, jo žandarmerijai jāņem arī viņus“. „Dzimtenes Vēstneša“ 1913 g. 73 numurā viņš publicē pat kādu dokumentu: policijas departamenta tādreizējā direktora rezumējumu par to, ko students Jānis Jansons par saveem beedreem izstāstījis žandarmerijā. Jankavs publicēja arī dažas Raina privātas vēstules, kurās tas kritiski izteicies par dažeem momenteem Jansona darbībā, lai tādā kārtā pastiprinātu uzsāktā diskreditešanas darbu.²⁴ Un viss tas notika pēc tam, kad Jansons 1905 gada revolūcijas notikumos stāveja atbildīga vadoņa postenī, arī pēc tam, kad internacionālais sociālistiskais birojs šo, pret Jansonu celto, apvainojumu 1906 gadā bija atstājis bez eevēribas un izbeidzīs.

Bet ko pateesībā nozīmeja šī Jansona atzīšanās žandarmerijai 1897 gadā? Tagad publicetas vecā jaunstrāvneeka, Leepajas strādneeka J. Dreegas atmiņas, kur šis gadījums izsmeloši apgaismots. Viņš raksta:

„Pirmais bija atzīnees advokats Savelis, pasacīdams, ka pee viņa atrasto „Vorwärts“ tam atnesis M. Valters. Ar tādēem panākumeem Potockis (žandarmerijas apakšpalkavneeks, kas bija atsūtījis no Peterpils jaunstrāvneeku leetas izmeklēšanai — K. Dz.) bijis ļoti meerā, jo pirmais bija atzīnees veens no Leepajas inteligenta-keem kungeem, kapēc arī Saveli tūlīn bija atsvabinājis. Tas, zināms, visai sliktu eespaidu darīja uz pārejeem mazak apzinīgeem beedreem, jo perspektive tikt vaļā bez soda un sēdešanas, mānija veenu, otru. Bez tam Potockis katram un gandrīz arveenu leelījās ar savu atsvabīnašanas kāri un peesolīja viseem, kas atzīsees, brīvību. Savelim tūlīn sekoja skolneeki... tee arī itin drīz atzinušees, ka visas pee vineem atrastās mantas teem atnesis J. Pūce. Tagad peenāca rinda J. Pūcem, kas daudz zināja, bet teica tomēr vairak, nekā zināja. Pēc pēdejā atzīšanās bija sagaidāma ne tikai visas demokrātiskās inteliģences apceetinašana, bet arī kustībai tuvāk stāvošo strādneeku un laucineeku aresti.

Julija pirmās deenās Rīgā, kā arī citur, izņemot Leepaju, tika izdarītas otrreizejas kratīšanas un tika ņemti visi ceeti, kurus Pūce savā atzīšanās rakstā bija uzdevis. Tā uz viņa atzīšanos tika apceetināti Stučka, Jansons, Pleekšans, jaunais Kovalov-

skis, Krumberģis, Roziņš, Pelude, daži laucineeki, kā arī es un daži křeveņu studenti tika apceetināti uz viņa norādījumu... Te redzat, ka pēc kaut kādas cilvēku arestašanas Jansona atzīšanās absolūti nekādu lomu nespēleja... Vispār pēc Pūces atzīšanās J. maz vairs ko jaunu deva un bija aprakstījis savu pēdējo gadu dzīvi un, garām ejot, peefminejis tās personas, ar kurām tam bija darīšanas. Uz viņa atzīšanās pamata neveens apceetināts vairs netika. Ari nav ticams, ka kādam būtu viņa dēļ sods paleelināts.²⁵

Pateesi, Jansons bija darijis pārak navi, atzīdamies savā revolucionārā darbībā, bet jaņem vērā, ka 1897 gads bija pirmā kristība latveešu revolucionāriem, un revolucionārā taktikā teem arī vēl turpmāk daudz ko vajadzēja mācīties. Kā pāreie jaunstrāvneeki novērtējuši Jansona soli, uz to arī J. Dreega dod izsmelošu atbildi: „Eekšā sēdošee saņēma atzīšanos deezgan veenaldzīgi, jo bija pārleecināti, ka skādet viņš vairs maz var. Tomēr, ka J. drusku izgāzees, nenoleedza neveens... bet ka J. ko būtu nodevis, sev par labu greezdams, to pat tee neatzina, ar kureem viņš, brīvā būdams, ne visai labi sadzīvoja²⁶.”

Likās, ka pēc J. Dreegas atmiņu publicēšanas nevenam vairs nevaretu būt dūša atvērt zaiņojošu muti pret Jansonu. Un tomēr, tagadējie latveešu reakcionārās pilsonības algadziņ Ernestis Blanks grib no jauna gūt Jankava nekaunības laurus un savā grāmatā „Latviu tautas atmoda“ (1927) pārdrūkā J. Jansona leecibas protokolu — to pašu, ko J. Jankavs 1913 gadā jau bija pasneedzis „Dzimtenes Vēstnesim“. Uzbrūkt sen mirušam Jansonam E. Blanks taču vairs nevar, bet ja viņš tomēr ceļ augšā sen noraiditos apvainojumus, tad tas var nozīmet tikai to, ka viņš grib diskreditēt revolucionāro strādneeku kustību vispār. Bet tās nu ir vēl veltīgākas pūles!

Bet vaj nav pateicīgāks uzdevums meklet nodevību un denunciantus latveešu reakcionārajā presē? Pēc 1905 gada revolūcijas šīnī leetā bija specializejusees neveen Veinberģa „Rīgas Avīze“, bet arī „Dzimtenes Vēstnesis“. Ļoti svarīgu veetu atrodam arī Vidzemes guberņas žandarmerijas pārvaldes ziņojumā „jaunstrāvneeku“ leetā, kurā redzams, ka jau toreiz konzervatīvās pilsoņu avīzes žandarmerijai norādījušas, kur kas meklejams: „Baltijas Vēstnesis“, tāpat arī otra latveešu avīze „Mājas Veesis“ reizēm nosauca „Deenas Lapaš“ virzeenu teeši par zocialistisku²⁷.“ Lūk, kur meklejami pirmee jaunstrāvneeku nodeveji! Pēc šo tautisko avīžu norādījumeem žandarmerija sekojusi „Deenas Lapaš“ darbīneekem.

Pēc visa ta gan tikai visneģēligākais reakcionāru ideologs un demagogs var uzdrošinātees kaut ko pārmeēt jaunstrāvneekam Jansonam, kas viseem saveem dzīves un darba cēleeneem cauri ir bijis revolucionāra romantisma un ticības pilns cīnītājs, kas nekur un nekad nav kavejees zeedot sevi vispārības leetai un revolucionāram darbam, beidzot apleecinādams to ar savu traģisko nāvi.

IV. J. Jansona nozīme literatūras kritikā.

Parasti mēdz domāt, ka savas principiēli jaunās „Domas par jaunlaiku literatūru“ J. Jansons ir teicis tikai 1893 gadā, no kura arī dažs esāk jaunās strāvas „eru“. Pateesībā gan jau 1892 gadā viņš publicējis kādu apcerējumu ar tādu pat virsrakstu „Deenas Lapas“ izdotā „Populāri-zinatnisku rakstu krājumā“. Un principiēlo uzskatu ziņā šis raksts ir pat svarīgāks nekā otrs, kas pēc preekslāsiņuma Jelgavā, nodrukāts „Deenas Lapā“ 1893 gadā un atsevišķā izdevumā 1894 gadā. Abos šinīs rakstos Jansons nāca klajā ar realisma propagandu, bet pirmajā, 1892 g. „Domās“ etc. viņš jau noteikti definēja realisma būtību:

„Realisma galvenais nolūks ir tēlot dzīvi viņas varenā īstenībā un pateesībā; nevis no dzejneeka raibās eedomu valsts mums radīt tēlus, kas kaut kādā ziņā būtu pret dabiski, neespējami, nevis nogleznojamo dzīvi izpušķot un pārkrāsot, bet, turpretim, dibinot uz pamatīgeem novērojumeem, mums gaiši un taustami nogleznot dzīvi tādu, kāda ta ir²⁸.“

Kad Jansons nostājās par realismu, tad tas arī bija valdošais virzeens Eiropas mākslā. Bet ne jau tapēc veen viņš peekeras realismam. Šinī mākslas virzeenā viņš redz atspoguļojamees zociālās dzīves īstenību ar viņas preteškībām, ar visām nepilnībām, kas atsegdamās, sauca saceltees pret šo īstenību. Jansons bija zociāls domatais, un tapēc viņam toreizejos apstākļos arī vajadzēja kļūt par tādu realisma peekriteju, kas kā svētceļneeks pārstaigā Eiropas mākslas apvārksņus, preecadamees par veselīgajām realisma parādībām. No tureenes, no „lepnā, mirdzošā ceļojuma pa cittauteešu greznīgām, spožām pilīm“ viņš atgriežas uz „dzimtenes sakrītūšo, nosiņojūšo būdīņu“, kur kalst un nīkst tautiskā romantisma nozeedejusī puķe. Un tad nu viņš raksta savas ironijas pilnās rindas, kurās raksturota toreizejā latveešu līriķas un epikas īstenības aina:

„Man ir ap sirdi, it kā kad es lūkotos uz kādu sēriģi veenmulu tīrumu rudenī: kupla, bagata raža, mūsu daiļās tautas dzeesmas jau sen no ta novāktas, tagad tās pārvilkta it kā tiklaineem virziņeem ar pilnīgi nepareizi saprastu idealismu un gaidīt gaida uz jaunu pavasari līdz ar jaunu sēju. Daži no mūsu izslaveteem dzejneekeem, nebūt neklaudidamees uz gadusimtena muzas balsi, eerokas savās noputejušās, pārakmeņotās teiķās un pasakās, veltīgi pūledamees tām eedvest dzīvu garu, un līdz apnikšanai cilina un kravā savus „deevu dēlus“ un „saulles meitas“, savus „ritinaj“ un „birdinaj“, savus „kumeliņus“ un „ozo-liņus“, savus „bāleliņus“ un „zeltainītes“. Daži atkal no mūsu vareneem līriķeem dzeed, acis aizvēruši un rokas sanēmuši, par savu debeškīgo ligaviņu zelta mateem, zilām acīm, kuras pastāvīgi katrs no teem, vismaz trīsreiz, salīdzina ar „spožām zvaigznītēm pee zilās debess“; augstakais, ko dažs labs no teem varejis izdabūt no savas pārpildītās krūts, izklausa tamlīdzīgi:

Ak, mīlakā, kā nopūšos
Un gaužām pēc tev' ilgojos!
Ai, mīlakā, ai, dārgakā,
Es duseš' vēsā kapiņā!
Jel leec uz manu kapiņu
Tad neaizmirstel' vainagu²⁹!“

Ar tādu pat zobgalības peeskaņu viņš raksturo arī latvešu episko dzeju — salkano r o m a n u:

„Romana eesākumā varonis, kā jau tas arī peenākas godīgam cilvēkam, izglābj savu nākamo līgavu no nāves breesmām, un tā ka, paldees deevam, mīsu laimīgā Baltijā nekad noteekas ūdensplūdi vaj zemes trīcešana, tad te leulu lomu dažreiz spēlē — izbijušees zirgī, traki suņi u. t. t. Pee šīs pašas reizes abu, t. i. debeškā jaunekla un debeškās jaunavas acu skateeni nejauši sateekas un tikpat nejauši abeju sirsniņas „eedegas svētas mīlestības jūsmās“; ļaunais, nezēligais liktenis šķir tos uz kādu laiku, tee redzas tikai sapnos un milziski ilgojas veens pēc otra. Pēc kādā laika tee atkal sastopas, un nu, protams, noteekas savstarpeja „mīlestības atklāšana“; visderīgaki, zinams, šai veetai izraudzīt kādu beezu, tumšu lapeni, abi tur nu nejauši sarodas, viņš dzīli nopūšas, viņas kritiis spēji viņo, peepeži tas pavisam necilvecīgos vārdos (un, kā laikām domajams, arī necilveciskā balsī) atklāj tai savu pārpildito sirdi. „Albert!“ eekleedzās viņa. „Elvira!“ blaui varonis: ta nosligst pee viņa puksstošām krūtīm, to lūpas saveenojas karstā, bezgalīgā skūpsteenā, viņas „kuplee mati atraisās un pārkļāj abus laimīgos ar savu beezo zelta segu; strautiņš pa to starpu loti dzejiiski čalo un čurkst, lakstīgalas pogā neizsakami saldi, un bālais mēnesiis it omulīgi spīd pee zilās debess velves“³⁰.

Tāda māksla, tāda dzeesma neatbilst vairs jaunstrāvneeka prasībām. Kas tam vairs čurkstošais strauts un omulīgais mēnesiis, kad tas ir mācījees skateetes dzīves īstenības seja! Tapēc J. Jansons savām otrajām „Domām“ etc. leek par motto Heines vārdus:

„Ein neues Lied, ein besseres Lied,
O, Freunde, will ich euch dichten.“

Un tai „jaunajai dzeesmai“ ir jābūt nevis vairs salkanās romantikas, bet dzīves īstenības dzeesmai:

„Mūsu gadusimtenis it kā milzu teiksmā gulstas stīgas malā, pa kuru jāeet katram, cik necik nopeetnakam domatajam, un uzdod šo pašu, smago, sarežģīto miklu; katrs, kas negrib vaj nespēj viņu atrisinat, teek saplosiis un nogāzts bezdībeņa aizā. Un literatūrā, ja ta grib dzīvot, arī jāparādas šo problemu minejumeem“³¹.

Prasība pēc realistiskas mākslas un sociālu problēmu uzstādīšana tai — tas bija tas leelais jaunums, ko J. Jansons 90 gadu sākumā bija eeeniis latvešu literatūrā un ap ko cēlās dzīli, plaši un ilgstoši strīdi. Viss tas, kopā ņemot, nozīmeja, ka mākslas izpratnei pee mums tagad bija dota zocioloģiska metode. Jansons to pats nebija izdomajis, bet savukārt mācījees no tām autoritatēm, kuru domas viņš citē savā otrajā rakstā. Tee ir vispirms franču mākslas teoretīki: Prudons („Du principe de l'art“), Gijō („L'art au point de vue sociologique“), Henekens („La critique scientifique“) un Tēns („Philosophie de l'art“). Kā arī daņu evērojamais kritiķis Brandess. Tas ir loti, zīmīgi, ka, studentams Maskavā, viņš par saveem literariskeem skolotajeem nenem Pisarevu, Dobroļubovu, Čerņiševiski, Beļinski u. c., bet — pamatojumu saveem uzskateem meklē plašākos Eiropas mākslas apvārkšņos. Un ne tikai toreiz, bet arī vēlāk, kad Jansons domajis un rakstiis par mākslas jautajumeem, viņš pats arveenu mācījees no eiropēešeeem, bet ne no kreeveem.

Nākošais, polemikā ap Aspaziju raidītais raksts „Mūsuvēcaī p a a u d z e ī“ („Deenas Lapā“, 1894) nedod vairs neka principieli

jauna, bet tikai papildina un noskaidro ar eepreekšejiem raksteem ceņemto cīņas pozīciju. Te mūs visvairāk var interesēt J. Jansona iztūrešanās pret romantismu, kas izpaudusees šādā veidā: „Lai mūsu „vece“ cildina un lolo savu Pavasaru Jāni, kas taču savām neveiklām atskanām citu neko nav apdzejojis, kā tikai savu milako actīnas un lūpiņas, savas bezgalīgās sāpes un nepanesamās gaudas, kad tam uz kādu britiņu bijis jāšķiras no savām „zilactīņām“, mēs zināsim ceenit pateeso Heini, kas kādā veetā lepmi izsauca, ka uz viņa zārka nav leekama kokle, ar ko tas skandinājis sava paša neecīgās skumjas, savu paša pārejošos laimes brižus, bet gan zobens, ar kuru tas karojis un cinijees par vispārcilveciskām teesībām. Mēs nebūt neleedzam erotiskai idilei savu kluso, neeevērojamo stūriti literatūrā, bet tikai stingri protestejam pret to, ka visa rakstneecība teek pārvēsta par veenu bezgalīgu „mīlestības gaudu ziņģi“. Dzīve ir asa, barga cīņa un nevis veegla, jāutra rotala ar smeekleem un bučošanās, tadē literatūrai jātēlo dzīve viņas nepeelūdzamā īstenībā, dzīvos, reālos nogleznojumos tai jāradā mums mūsu sadzīve ar viņos gaišām un tumšām pusēm, skarbi tai jāapgaismo tagadejo šķiru savstarpejā satiksme un viņu bēdigās parādības un sekas, tai jāleek mums izjust šo pretejo parādību cēloni, mums lasot jāizmana apakšā zem viņeem tautsaimneecisko likumu ricīgā, rosīgā gaita un jāsaprot, kurp virzas visa mūsu tagadejā dzīve³²“

Te jau noteiktak, nekā agrak J. Jansons izteicis savu dialektisko uzskatu, kas viņa domu koncepcijā tik labi saskan ar realistisko mākslas virzeenu kā veeniģi veselīgo. Bet — tas bija tik necerēti, ka 90 gadu jaunā un pašu jaunstrāvnēeku literatūras attīstība negāja pa Jansona norādīto realisma ceļu. Aspazija, Zvārgulu Edvards, vēlāk arī Rainis — neveens no teem nebija realists, bet — romantiķi, zināms, gan ne pēc Pavasaru Jāņa u. tml. tipa. Šos zocīalos romantikus, kas neveen jaunstrāvnēekeem peenemami, bet arī no viņu zemes izauguši, Jansona teoretiskā doma neuzmīneja un neparedzeja kā arī veselīgu virzeenu. Tanī ziņā Jansonam savus uzskatus vēlāk nācās stipri koriģēt.

Pēc šeem plašākajiem raksteem J. Jansons vairak strādāja avižneecībā un politiskā laukā, un turpmak viņu redzam pa reizei uzleesmojam R. L. B. Zinību komisijas vasaras sapulcēs un sīkakās receņizijās. Leelaks uzleesmojums nāca no jauna tikai grāmatā „Fauni vaj klauņi?“ (1908), ar kuru Jansons izgāja cīņā pret dekadenci. Šee momentī Jansona darbā rāda, ka viņu mazak saistījis normalais plūdums, ikdeena, pedantiskās literatūras kritika darbs, bet ar visu dedzību viņš arveenu metees cīņā, kad bijis jāapkaro kāda slihta, veselīgai sabēedribas dzīvei pretrunīga parādība. Tā tas 90 gados bija ar salkanā tautiskuma bēdigām noskaņām, tā pēc 1905 gada revolūcijas ar dekadenci, kurā J. Jansons vispirms eeraudzīja „mākslas un literatūras novēršanos un attālināšanos no reālas dzīves īstenības“. Tapēc viņš arī atrod, ka „mūsu dekadentus mēs vairs nevaram veenkārši atstat tikai dažadu „zobgaļu kalenaru jocīneem un parodijām — pret teem ir tagad klaji jāuzstājas un jāsaka nopeetnaks kritikas vārds³³“

Kapēc J. Jansons tā sacēlas pret dekadenci? To viņš noteikti mīvē:

Pirmkārt, ta apzinīgi novēršas no pozitīvi-zi-

natniska pasaules uzskata slēdzeenem un meklē sev glābiņu un apmeerinajumu metafizikas labirintā vaj pat — bez eekšējas reliģiozas pārleecības — mistiskos sajūtu murgos.“

Otrkārt, dekadence nozīmē „galejo individualismu“ ar „tīras mākslas“ lozungu, bet „individualismam peetrūkst atbilde taisni uz vissvarīgāko jautājumu: kādās attecībās indivīdam janostājas pret savu sabeedrisko apkārtni, ko tas līdz ar to lai uzstāda par savas dzīves mērķi un sauc par augstaku likumu preekš sevis?“

Treškārt, „dekadentiskais virzeens jaunlaiku mākslā un literatūrā asi un naidīgi nostājas pret proletariata atsva-binašanās cīņu“³⁴. Tās ir galvenās pazīmes, kuras J. Jansons uzrāda dekadentū darbos, lai pēc izdarītās analizes pašu dekadenci atestētu kā „politiskās reakcijas produktu“.

Lai sekmīgi kritizētu „dekadentus“ un aizsargātos pret teem, J. Jansonam jāformulē arī marksistiskais veedoklis mākslineeka radošā darba un individualitātes izpratnē. Lai būtu izklīdināti visi pārpratumi, viņš saka: „mēs, marksisti, nekādā ziņā negribam noleegt mākslineeka individualitāti, kura galvenām kārtām parādas eekš ta, kā katrs mākslineeks ko izsaka, jo visi no ārpausaules dabutee eespaidi eet taču — kā Zolā saka — „caur mākslineeka temperamenta prizmu“, t. i. caur viņa indivīdualo uzņemšanas un attēlošanas spēju. Katram mākslas darbam, tā tad, paleek viņa ipatnejais stila daiļums, tāpat kā puķei viņas sevišķais zeeda spilgtums vaj smarža“³⁵.

Ir vēl kāds jautājums, uz kuru J. Jansons nevar atstāt atbildi parādā. Proti, zocialistiem pārmeta neveen to, ka viņeem „proletariskās tendencies“ mīlakas par „tīro mākslu“, bet arī to, ka viņi leekot kaļ pot kaut kam ārpus mākslas būtības stāvošiem mērķeem. Starp citu, K. Skalbe kādā veetā bija izmetis frazi, ka šī kalpošana noteeekot tādā kārtā, ka mākslineekam leekot iztēlot „visus proletareešus baltus kā eņģēlus un visus buržujus melnus kā praulus“.

„Pasakeet, kungs Skalbe, kur un kad kāds marksists to no jums prasijs? Mēs stāvam par to, ka neveenu cilveku nevar un nedrīkst pee-speest uz kaut ko, kas runatu pretim viņa pārleecībai un eekšējai dziņai, mēs uzsveram taisni principu, ka mākslineekam jābūt brīvam no ārejeem spaideem un preekšraksteeem“³⁶.

Ka šee apgalvojumi nav tikai frazes, par to vislabak leecina J. Jansona rakstītais eevads latveešu literatūras krāju-mam kreevu valodā (V. Brusova un M. Gorķija redakcijā, 1917), kur, izsekojis cēleenu pa cēleenam latveešu literatūras attīstībai, viņš objektīvā novērtējumā cildinajis katru istu dzeineeku (kā Rud. Blaumani, J. Poruku u. c.), nenoprasot teem sabeedrisko uzskatu pases³⁷.

J. Jansona plašākais — eesāktais, bet nenobeigtāis — darbs mākslas un estetikas jautājumos būtu bijis „Vēsturiskais materi-alisms“, II. daļa. No ta mums peeējama tikai veena nodala — „Par estetikās sajūtas elementeeem“ („Izglītība“, 1910). Šeit redzam, ka J. Jansons centees materialistisko atziņu ekonomisko momentu papildinat ar bioloģisko: Mums bija no svara šīni nodalā uzsvērt estetikās sajūtas fizioloģiskos elementus un līdz ar to rādīt mākslas bioloģisko nozīmi, it sevišķi vēl tadēl, ka mīsu literatūrā rakstīts par to visai maz un ta tagad peebāzta pilna ar visadu dekadentisku estetu blēnām, ka „māksla baudama tikai ar dvēseli“, ka ta dzimusi „mistiskās dzīlēs“, ka ta „mūžīgi nepāreiošā abzo-

lutā atspoguļojums“ u. t. t. Bet mēs nebūt nedomājam klupt atkal pār pretejo kļūdu un apgalvot, ka mākslā viss atkarajās veenīgi no teešām organu sajūtām, no patikameem vaj intensīveem fizioloģiskeem kaireemeem. Formalais fiziskais faktors estētiskā baudījumā ir tikai veena puse, kura neatdalāmi saveenota ar psihiskām parādībām. Skanās un krāsas, līnijas un formas ir — tā sakot — tikai kails materials, kas mākslas darba veidojumā eegūst savu organisko dzīvību, kad caur viņu izteicas cilveces mainīgā, plūstošo jūtu pasaule. Un taisni šis mūžīgi grozigais, mūžīgi pārejošais saturs isti padara mākslu par to, kas viņa ir — par cilveces dzīvības un daļuma avotu, par viņas jūtu un domu, skumju un ilgu, dzīves neizmērojamo sāpju un neizsmelamo preeku izteiceju³⁸.

Nāk prātā Beldovs-Plechanovs: tas arī bija marksisma un revolucionārās kustības teoretīķis, bet tāni pat laikā arī eevērojams pētneeks estētikas jautājumos un autoritatīvs spreedējs mākslas jautājumos. J. Jansonā mēs redzam līdzīgu vēreenu: domai vajā aptvert, zintēzet visu kultūrdzīvi — sākot ar politiskām cīņām un beidzot ar intīmeem mākslas radīšanas un izjūtas brīžeem. Ar dialektisko pasaules uzskatu apbruņojees, viņš pats sev nesa neaprimstošu „dialektiku“: tradicionālaj Marksas materialistiskās atziņas formulai („apakšbūve nosaka virsbūvi“) jāņem paļīgā vēl bioloģiskais materialisms. Tas nozīmē, ka J. Jansons nav bijis šaurs dogmatīķis, bet allaž atradees mekletāja celā. Tapēc uz viņu ar pilnu teešību var zīmet vārdus, kurus viņš pats rakstījis, „Faunus vaj klaunus“ noslēdzot:

„Un zīni to: mēs esam paaudze, kas netop veca... Ta aug un aug...“

Beidzot nevar neatzīmet arī J. Jansona uzskatus par proletarisko mākslu, kas izteikti rakstā „Vaj gaidama mums proletariska māksla?“ („Vārds“, II). Kad J. Jansons dzīvoja un rakstīja, tad proletariskās mākslas nopeetnaks vēl nebija ne pee mums, ne arī citās zemēs. Bijā gan dažī socialistiski mākslineeeki, bet tā ka tee vairs nepeedereja pee profesionaleem strādneekem, tad, pēc Fričes domām, tos pat nevarētu uzskatīt par proletariskeem mākslineeekem teešā nozīmē. Ari „J. Jansons tic, ka proletariskā kultura, proletariskā māksla un literatura var celtees tikai no pašām darba lauzū masām. Ne tikveen tāni ziņā, ka kultura var būt tikai masu kopudarbs, ka jauna māksla un dzeja dzims no jaunās, kopejas stila saīntas, no visu pārveidojoša proletariata kolektivismā, bet arī tāni šauri konkretā nozīmē, ka tee būs pašī proletareeši, kas mākslā un dzejā izteiks savu pasauli, savas šķiras likteni, savas sāpju mokas un savu uzvaru preeku³⁹.“

Šinīs apskatos J. Jansons tuvu peeet Fričem viņa proletariskās mākslas definīcijā. Bet ta ir tikai jautājuma veena puse. Tādas mākslas plašākā nozīmē proletariātam vēl nav, un tās tapšanu nevar pasteidzināt arī ar to, ka sludina viņas „steidzīgu“ dzimšanu, kā J. Jansons ironizē par dāžeem proletariata kustības teoretīkeem. Bet kādu stāvokli lai proletariats eeņem pret visu veco, līdzšīnejo, neproletarisko mākslu? J. Jansons te atsauca uz Klaras Cetkinas atzinumu, ka „katra šķira, kas laužas un cenšas uz augšu, meklē savas mākslas paraukus uz agrākās (vēsturiskās) attīstības augstumeem. Renesanssneedzas atpakaļ pee Grieķijas un Romas mākslas, vācu klasiskā māksla — pee antikās kultura un renesanses. Tā arī proletariata nākot-

nes māksla būs, pēc viņas domām, leelās, klasiskās mākslas turpinājums.“ Bet ja tas tā, tad vaj drīkst ar veeglu roku atmet un treekt drupās visu līdzšinejo mākslu, kas gan nav proletariata roku darinata? J. Jansons dod noteiktu atbildi: „... nedrīkst zust un aizeet bojā leele mākslas darbi, kas runā uz mums pat no gadu simtenu tāluma. Zocialisms nav nācis atmet cilveces augstakos centeenus, bet tos peepildit^{40!}“

Ši J. Jansona nopeetnā doma leecina, ka mākslas jautajumos itin visos virzeenos viņš centees dot neveen līdz galigai konzekvencei noskaidrotu atbildi, bet arī visleelākā nopeetnībā pārbauditu spreadumu. Ja tas dažreiz arī nesaskaneja ar kāda „mūsmāju marksista“ (J. Jansona apzīmejums) eedomato „radikalismu“, tad pozitīvi pārleecinoša gan laikām arveenu būs bijusi J. Jansona doma. Pēc tam, kad komunistiskajā Kreevijā bija jau kupli uzzeedejusi jaunā „proletkultura“, tad arī Andrejam Upitīm nācās nostātees J. Jansona pozīcijā un nesaudzīgi ravet laukā tos dzejneekus, kas īstas mākslas dzīvības zīmes neuzrādīja, un arī saukt dažreiz atpakaļ pee vecās, klasiskās mākslas un mācītees no tās. J. Jansons par proletariskās mākslas attīstību runāja teoretiski, bet praksē izrādījās, ka viņš ir pareizi pareģojis jaunās, proletariskās mākslas attīstības gaitu un pareizi arī nostādījis proletariata atteecības pret veco, pilsonisko mākslu. Ļoti žēl, ka J. Jansons ar savu kontrolejošo un vadošo domu nav bijis vairs klāt jaunās mākslas tapšanai pasaules revolūcijas laikā un arī vēlākos gados, kad ir pašķirts ceļš leelākām proletariskās mākslas eespējamībām nekā toreiz, kad J. Jansons vēroja vēl tikko dīgstošo stādīņu.

V. J. Jansona mēģinājumi dailliteratūrā.

Kāds jaunstrāvneeks, skolotājs D. Birkmanis savās atmiņās pastāsta, ka J. Jansons vēl ģimnazista gados Leepajā nodevees arī skatuves mākslai: „tas ļoti ļabi spēlejoj Leepajas latveešu teatrī uzvedamās lugās ārprātīgā lomā“⁴¹. Tas rāda, ka Jansonam ir bijusi teeksme darīt kaut ko arī kā radošam mākslineekam. Ir arī zināms, ka agrā jaunībā viņš sacīs rakstīt leelaku romanu, bet ta rokraksts laikām ir gājis zudumā⁴².

No visa šī intīmakā darba tagad atklātībā pazīstams tikai veens garaks dzejojums „Vīrs bulvara“, Tas, kā domājams, uzrakstīts vēl Maskavas laikos. Formā elementars, kā jau eesāēja darbs, tas pēc sava asi realistiskā satura tik ļabi saskan ar J. Jansona „Domām par jaunlaiku literatūru“. Tapēc arī eemesls domāt, ka šis dzejojums ir ta paša laika bērns.

J. Jansona kopoto rakstu rediģetājs gan peeziņē, ka esot dibinats eemesls šaubitees, vaj šis dzejojums peederejis Jansonam⁴³. Pateesībā gan šaubām nav veetas. Dr. M. Valters, J. Jansona laika beedrs un jaunstrāvneeks, saka, ka tas katrā ziņā nav veenigais Jansona dzejojums: viņš jaunībā dzejojis, beedru starpā pat „skaitījees par dzejneeku“. „Vīrs bulvara“ ir bijis programmas dzejolis — kā paraugs, kā vajaga dzejot realisma garā. Plūdonis šo dzejojumu atkārtoti uzņēmis savas antoloģijas „Dzīve un dzeja“ izdevumos (1900 un 1923). Tā kā šis dzejojums dod visai nozīmīgu papildinājumu J. Jansona personas un vispuri sigā darba raksturojumam, tad peevedisim to pilnībā⁴⁴:

Virš bulvara...

I.

Virš bulvara veesulis tricoši kauc
 Un čukstošās lapas kā virpuli jauc.
 Caur kailajām pazarēm joneem tās švikst,
 Kas laterņu spīdumā drūmīgi likst.
 Šeit, mēтели eetinees, atsēžos es.
 Vējš dimdošus kladzeenus garām man nes.
 Tur mirdzošās kareetes aulēkšos trauc,
 Kurp straujīga plašība izdzīvot sauc!
 Rau, burzmīgā ligsmībā jauneesi eet,
 Kam dzēruma nemaņā laime tik reet!
 Kā vītušee vaigi nu tvīkdami kaist,
 Kā rūpes un raizes nu neziņā gaist!
 Teem trūcība censību slāpē un speež
 Un lolotās cerības posta un šķeež —
 Lai veenumēr arī gars asarās mirkst,
 Bet šodeen, tik šodeen tas laimībā dzirkst!
 Un skanīgi tērzejot netikles nāk,
 Tās kairīgi trokšņot un vilinat sāk —
 Bet vētra tik asi, tik drūmīgi kauc,
 Tām skrandainās lentas un vīzuļus jauc!
 Cik ļautri tās runā un glaimīgi smaid',
 Bet dvēsele dažai cik sāpīgi vaid?!
 Un prātā tai mūžagals breesmīgi bargs —
 Ak, cilveces upuris, sadzīves vārgs!
 Virš bulvara veesulis tricoši kauc.
 Un birušās lapas vien šķetina, jauc —
 Bet sirdi man nomoca jautajums baigs:
 «Tik šausmīgs vaj mūžām būs, dzīve, tavs vaigs?!»

II.

Bet nospeestas domas man projām tur slid,
 Kur kareetes straujīgi treekdamās spīd,
 Kur steidzīgā mudžekli brauceji jūk.
 Iz ceļa teem ļautiņi bažīgi mūk.
 Tur, vāleji atzvēlees, jauneklis brauc,
 Un prātu tam tiksmīgas eeceres jauc:
 Viņš sapņo no zālēm, kur ligsmība gaid';
 Kur muzika vilņo, kur daiļavas smaid'!
 Viss laimē tur ligo, viss krāšņumā zib —
 Gars dzīvības spīrgtumu iztrakot grib!
 Un vālejee pleci — un rokas kā spīd,
 Un mirdzoša deļa cik strauji tur slid.
 Tur glaimus viņš čukst, gan par sadzīvi spreež
 Un paslepu drebošo rociņu speež —
 Un viņa tik leegi pee pleca tam dus,
 Un acis tai uguns, tik kaislīgi kluss — — —
 Bet ceļmalā ubags, rau, kapeikas lūdž,
 Gan klanās, gan vaimanas gaudīgi sūdž,
 Tam ģimīs — kā uztūcis, skateens tik stīvs —
 Tā vārgos un vaidēs viņš, kamēr būs dzīvs!

Un savāktos grašus viņš nodzert ees
 Un reiboni galvu gar akmeņiem sleet;
 Rīt jacees būs atkal gan sāpes, gan bads.
 Lidz dubļos to atsneeks reiz miršanas gads!...

Piezīmes.

¹ E. Blanks „Latvju tautas atmoda”, 1927, 201. 218—220 lpp. ² „Proletariskā revolūcija Latvijā” L. K. P. izdevniecība „Spartaks”, 1924, 97 lpp. ³ „Proletariskā revolūcija Latvijā I. sk. J. Dreegas „Atmiņas” (uzrakstītas 1913 g.) 41—42 lpp. ⁴ J. Jansona kopoti raksti, III, 77 lpp. ⁵ „Prolet. revolūcija Latvijā”, I, 21 lpp. ⁶ J. Jansona kop. r., III, 77—78 lpp. ⁷ „Prolet. revolūcija Latvijā”, I, 97 lpp. ⁸ J. Jansona kop. r., II, 113 lpp. ⁹ Sk. K. Dzīllejas „Aspazija un viņas dzeja”, Aspazijas kop. r., I, 24 lpp. ¹⁰ J. Jansona kop. r., III, 92 lpp. ¹¹ „Prolet. revolūcija Latvijā”, I, 24 lpp. ¹² „Baltijas Latvešu Sociāldemokr. Strādnieku Organizācija līdz I. kongresam 1904 g.” — „Proletariskā revolūcija Latvijā”, I, 306, 310 lpp. ¹³ Cis (Ceelens) — Jāņa Jansona peemiņai”, žurn. „Laika Domas” № 1, 1918, 43 lpp. ¹⁴ „Pēc simts gadeem”, 152—153, 158—160 lpp. ¹⁵ Sk. „Baltische Revolutions-Chronik”, 1907, 128—145 lpp. ¹⁶ „Baltische Revolutions-Chronik”, 146—147 lpp. ¹⁷ „Die Lettische Revolution”, II, 1908, S. 294. ¹⁸ Cis (F. Ceelens) — „Jāņa Jansona peemiņai”, žurn. „Laika Domas”, № 1, 1918, 45 lpp. ¹⁹ Turpat, 50 lpp. ²⁰ Turpat, 46 lpp. ²¹ Turpat, 48—49 lpp. ²² „Fauni vaj klauni” 6 lpp. ²³ „Vēsturiskais materialisms”, I, 4 lpp. ²⁴ Sk. J. Jankava brošūras: „Kad pusnakts pāri, maskas krīt” un „Rains un sociāldemokrātiskā kliķe”. Abas iznākušas 1913 gadā. ²⁵ „Proletariskā revolūcija Latvijā”, I, 44—48 lpp. ²⁶ Turpat, 48, 50 lpp. ²⁷ Turpat, 99 lpp. ²⁸ J. Jansona kop. r., II, 4 lpp. ²⁹ Turpat, 21—22 lpp. ³⁰ Turpat, 23—24 lpp. ³¹ Turpat, 95 lpp. ³² Turpat, 101—102 lpp. ³³ „Fauni vaj klauni?” Piezīmes par mūsu jaunāko rakstniecību. 1908, 7 lapp. ³⁴ Turpat, 8, 12, 16 lpp. ³⁵ Turpat, 62—63 lpp. ³⁶ Turpat, 66 lpp. ³⁷ „Латышское общественно-культурное развитие и латышская литература” — „Сборник латышской литературы”, изд. „Парус”, 1917. ³⁸ „Izglītība”, 1910, II, 823—824 lpp. ³⁹ „Vārds”, II, 1913, 278 lpp. ⁴⁰ Turpat, 274 lpp. ⁴¹ „Proletariskā revolūcija Latvijā”, I, 36 lpp. ⁴² Sk. J. Jansona kop. r., I sēj., 157 lpp. beigu peezīmi. ⁴³ Turpat, peezīmē. ⁴⁴ „Dzīve un dzeja” - Antoloģija, Plūdoņa sastādīta, 1923, 425—426 lpp.

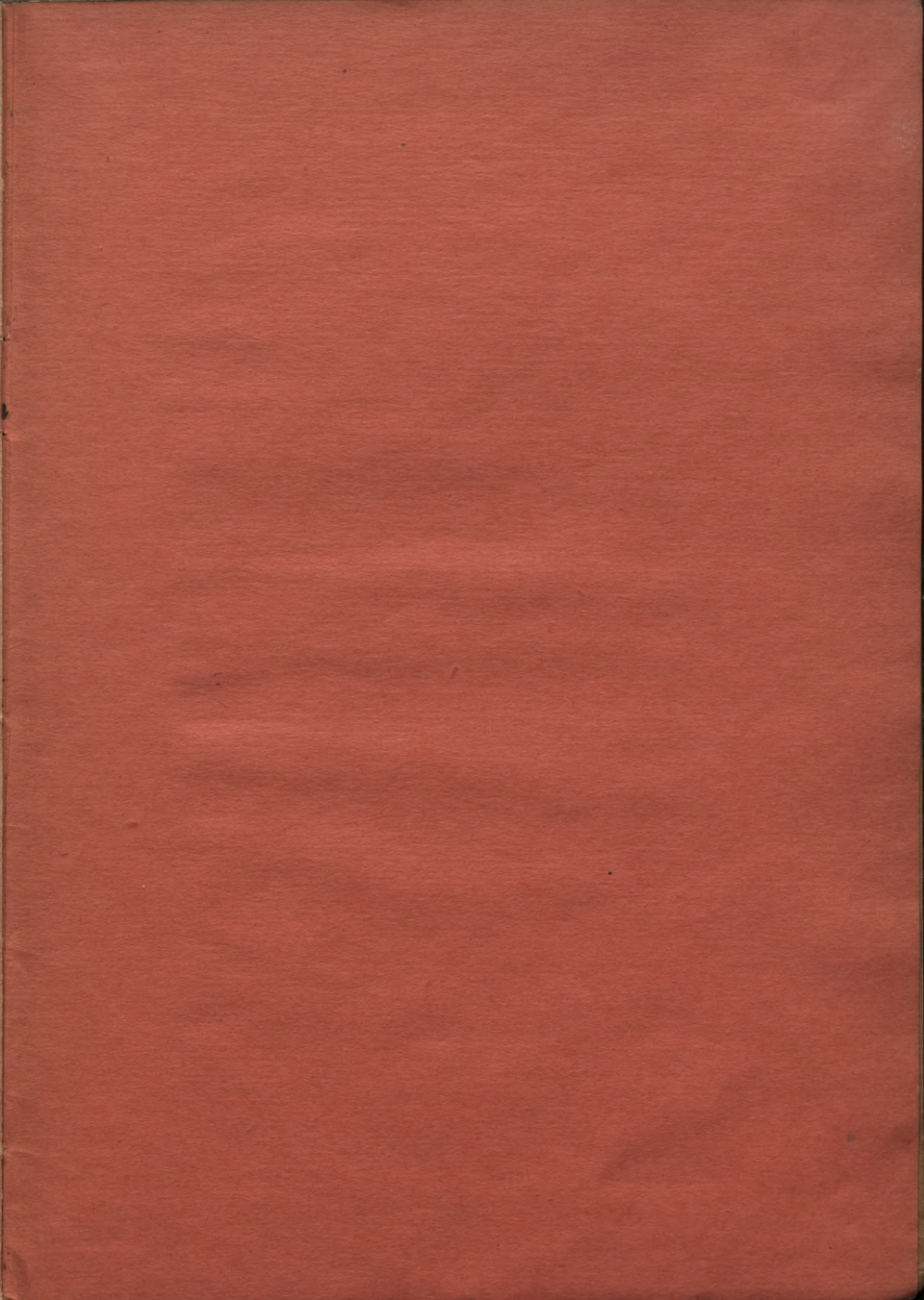
K. Dzīllejas grāmatas:

- Nāves laukos. Pussimts dzeesmu par karu un meeru. Antoloģija. «Kulturas Balss», 1924.
 Seklais laiks. Stāsti. 1919—1924 «Saule», 1925.
 Sejas. Dzejas. 1920—1925 «Saule», 1925.
 Andrejs Upīts. Biogrāfiski-kritisks apcerējums. «Kulturas Balss», 1923.
 Jānis Asars. Biogrāfiski-kritisks apcerējums. O. Jēpe, 1925.
 Jānis Jansons - Brauns. Sabeedriski - kritisks apcerējums. «Domas», 1927.

Sagatavošanā:

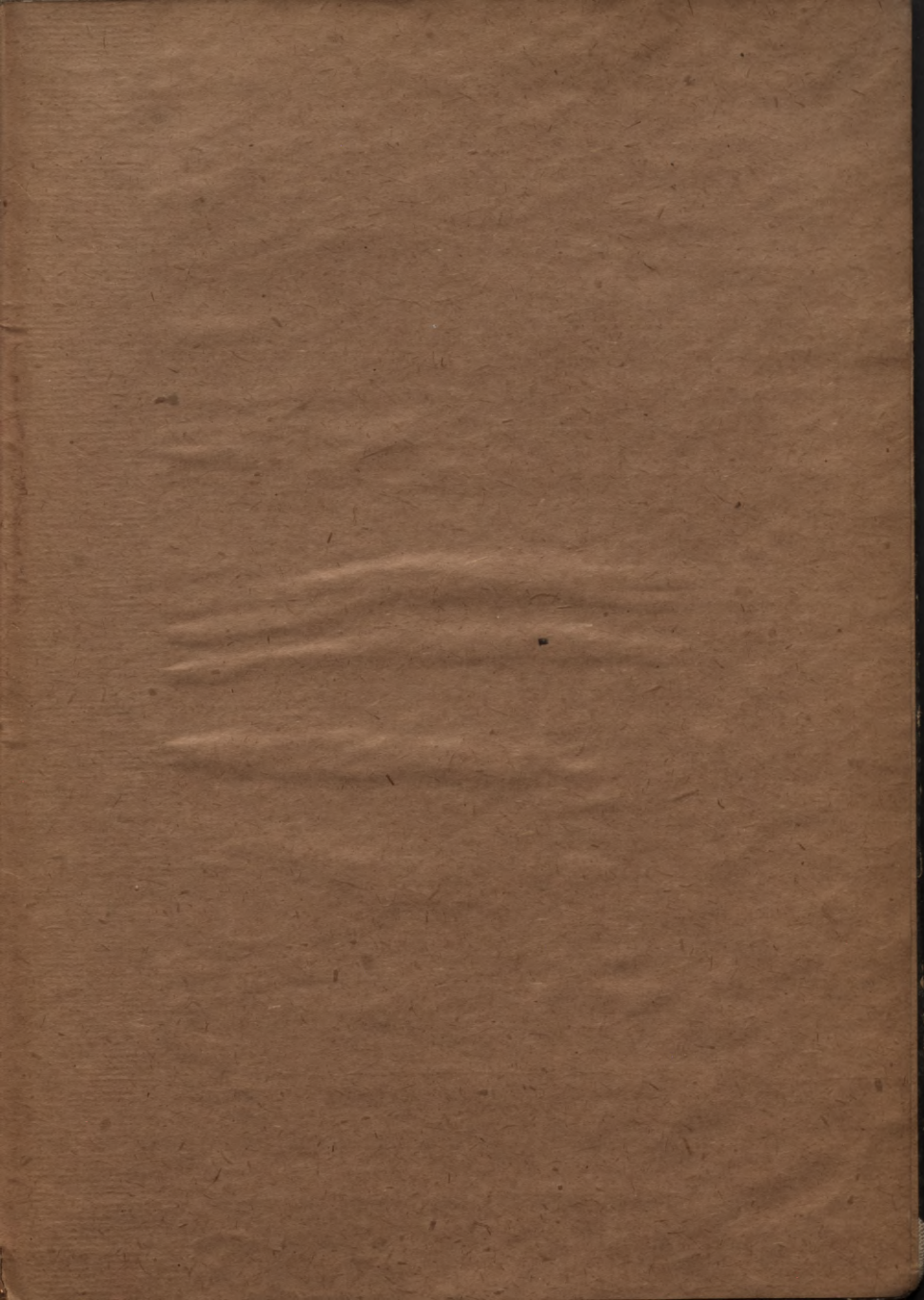
- Klusos krastos. Stāsti.
 Leelee un mazee tāmneeki. Stāsti un tēlojumi.
 Vijole nakti. Dzejas.
 «Janka, kur grāmata?» Stāsti bērneem.
 Bundiņš. Veenu gadu garš zēna stāsts.
 Sabeedriskā kritika. Apcerējumi par J. Jansonu, E. Pipiņu, J. Asaru, A. Upiti.
 J. Rainis. Biogrāfiski-kritisks apcerējums.
 Aspazija. Biogrāfiski-kritisks apcerējums.
 Latvešu dramatas attīstība. Literatūrvēsturisks apskats.

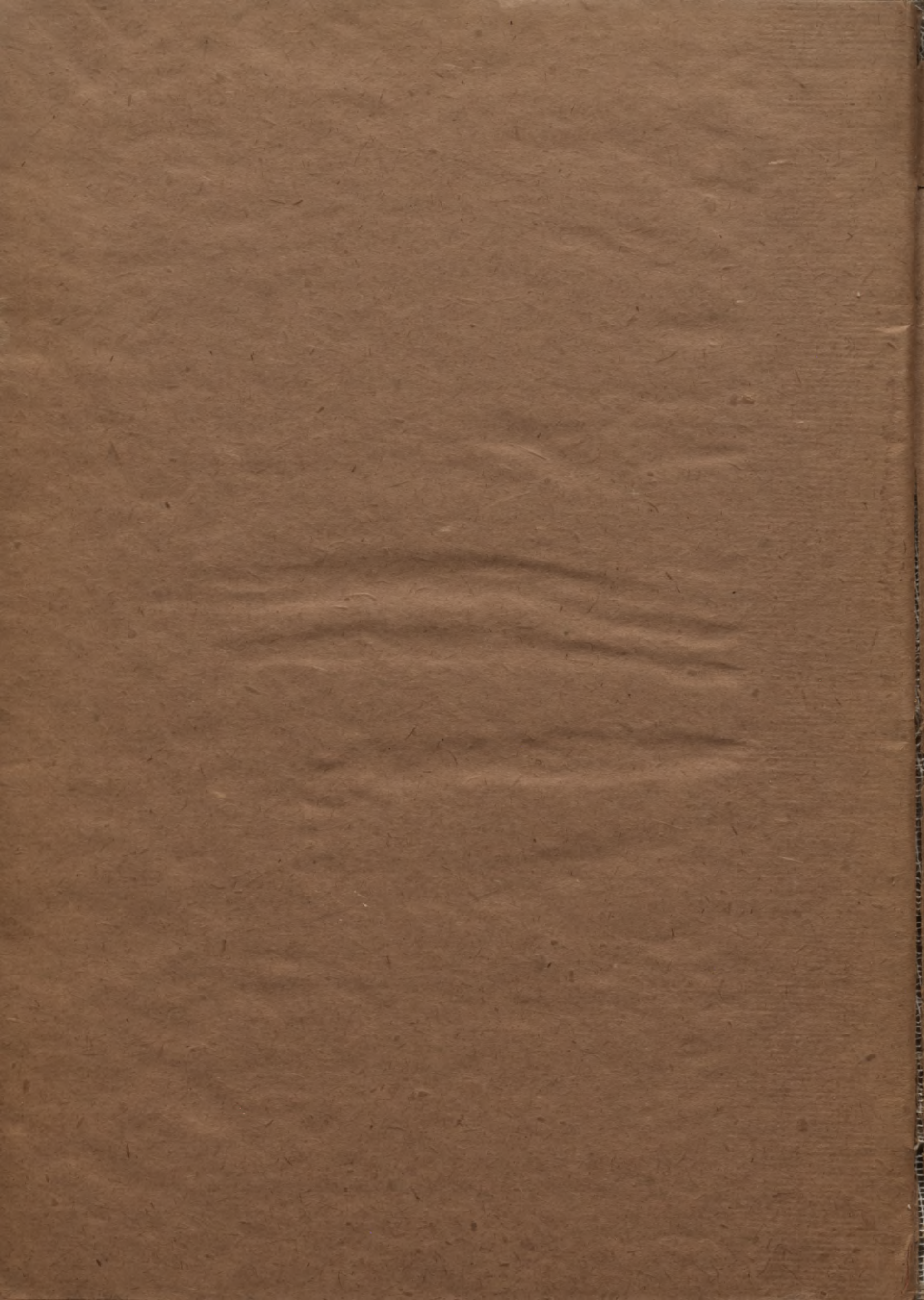

R6 334

7. MAI 1927

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0310008486